

ANTONIO ZAVALA, S. J.

JUSTU EZIN ZAN GANBARA
(TXIRRITAREN ZENBAIT BERTSO TA GERTAERA)

10-3029
10692

16 JUN. 1975

U S T U E Z I N Z A N G A N B A R A
(Txirritaren zenbait bertso ta gertaera)

AUSPOA LIBURUTEGIA

126

COLECCION AUSPOA

**Plaza de Santa María, 2 — Teléfono 66 16 12 — Tolosa
(Guipúzcoa)**

ANTONIO ZAVALA

USTU EZIN ZAN GANBARA
(Txirritaren zenbait bertso ta gertaera)

AUSPOA LIBURUTEGIA

1976

EUSKALTZAINDIA

AZKUE BIBLIOTEKA

© Auspoa Liburutegia - Tolosa (Guipúzcoa)
Inprimatzalle: IZARRA - Polígono 36 - Usúrbil (Guip.)
Depósito Legal S. S. 120/76
I S B N 84 - 7158 - 080 - 2
Marzo - 1976

ARKIBIDEA

Itz bi	9
Txirritaren burua	11
Txirritaren deskalabrua	14
Bertso berriak (Europa'ko gerra, 1914-1918)	16
Pello Errota, Gaztelu ta Txirrita	23
Galtzerdiak	27
Aragoi aldetik	30
Txirrita ta Telleri-txiki	33
Ataun (1915)	37
“Zuk il zenduen artzaia”	46
Txirrita ta Prantzes-txikiya	55
“Il da Cánovas...”	60
Galizia'ko argiñak	64
Txirritaren lagun baten bertsoa	67
Zenbait bertso	69
Zenbait gertaera	79
Txirrita ta Artzai-txikiya	93
Txirritaren kezka	98
Oroipenak	100
Bare adarduna	108
Osaba txikia	112
Saiburu'n (1931)	115
Bertso berriak (“Arbol izugarri bat”) (1935)	123
Zarraren agurra	133
Txirritaren omenaldia (1936-III-22)	136

ITZ BI

Orain artean, iru liburu zeuzkan *Auspoa*'k Txirritari buruz: 18-19, 101-102 eta 103-104'garrenak.

Bañan iturria ez genduan orrekin agortu. Geroztik ere, gure ibillaldietan, noiznai biltzen genduan Txirritaren beste gertaeraren bat, beste bertsoren bat... Oraindik ere asko baitira bertsolari ura ezagutu zutenak. Gertaera ta bertso oiek karpeta batera jaso egiten genituan.

Alako batean, uste gabeen ez noski, uste baño lenago bai ordea, beste liburu batentzako lain bagenduala oartu giñan.

Olaxe egiña da liburu au.

1936 urteko Bertsolari-Egunean txapela jantzi zuan ondoren, bost bertso jarri ta argitaratu zituan Txirritak, eskerrak ematearren. Li-

buru onetan arkituko ditu irakurleak. Bertso oietako bosgarrenean onela dio:

salan ez daukat ezer askorik,
iya ustu zait ganbara...

Ori, berak esateko, ondo dago; gizatasunak alaxe eskatzen baitu. Bañan guk erabat beste aldera artu bear degu; ustu ezin zan ganbara baitzuan Txirritak. Ta, ala, orixe jarri diogu liburu oni izenburutzat.

Azaleko argazkia, Polonia'n jaio eta Errenteria'n bizi izan zan Figurski argazki-egilleak egiña da.

Doñu bat edo beste ere badu liburu onek. Oiek, beti bezela, guk magnetofonoz jasoak eta Manuel Yaben eta Ambrosio Zatarain'ek solfeoz papereratuak dira.

Txirritaren orain arteko liburuak, oso erriren gogokoak izan dira. Aspaldi agortuak daude beintzat. Onek ere olakoxe arrera izango al du!

TXIRRITAREN BURUA

Txirritaren burua aundi xamarra omen zan. Ala diote ezagutu zutenak, eta ala ematen du argazkietan ere.

Bein batez, Andoain'en edo, Pello Errota ta Txirrita bertsotan ari ziran. Pello buru soilla zan, eta txapela eraztean jenerala edo apaiza ematen zuala esan zion Txirritak.

Pello Errotak onela erantzun zion:

...onela soiltzen bada
zure aundi ori,
argi egingo diyo
mundu guztiyari (1).

Etzan, beraz, nolanaiko puska izango; ba-

(1) *Auspoa* 18-19, 153-156 orri-aldeetan.

ñan zenbateraño zan obeto edo zeatzago juzkatzeko, asko lagunduko digu Azpeiti'ko Joxe Lizaso bertsolariak kontatu digun beste gertaera onek:

«Bein batcan, Txirrita, Saiburu ta Txapel bertsotan ari omen ziran Azpeiti'n.

Kaxkante esaten zioten *xelebre* oietako bat ere, an omen zegoan, jende tartean, bertsolariai begira.

Labun batek, etorri ta esan zion:

—Aizak, *Kaxkante*: ez nian uste orren bertsozalea intzanik!

Ta *Kaxkantek* erantzuna:

—Ez nitxioken bertsoak entzuten!

—Zertan ago ba emen?

—Txirrita orren buruarekin zenbat txislero-arri egin ditezken pentsatzen ari nak!».

Txirritak bazekian berak ere puska ederraren jabe zala, eta ori nundik edo zergatik zuan ere bai. Bein baño geiagotan entzun omen zion ori Altza'ko Gazteluene'ko bere illoba Jose Ramon Erauskin Lujanbio'k, eta onek guri onela kontatu digu orain:

«Txirritak esan izandu zuen, bera jaiio zanean edo bera jaiotzeko egunetan, amak auzoko andre bat jakiñaren gañean jarri zuela, la-guntzera etortzeko.

Ordua allegatu zanean, etorri eta Txirritaren amari lagundu omen zion aurra egiten; bañan pixka bat edan ere egin omen zuen, eta berotu edo moxkortu ere bai.

Ta, aurra jaió zanean, eramán omen zuen sukaldera, ta an, amak egun aietarako preparatuta zeukan ollo-saldatik berak artu katillukada bat, eta Txirritari eguardirako zegoen baba-saldatik eman omen zion kutxarekada bat. Txirritak, berriz, artu...

Eta, berriz aurra amarengana eramán zueñean, onela esan omen zuen emakume orrek:

—Au dek onen apetitua, au! Oni naikoa ematen badiozute, egin bear du galanta!

Eta esaten zuen Txirritak, orrengatik izango zuela ainbesteko burua: lenbiziko tragua baba-saldatik egin zuelako».

TXIRRITAREN DESKALABRUA (1)

Askok usteko dezute Txirrita beti ondo eta gustora bizi izan zala, bere bertso eta ateraldiakin; dirua zuenean jai egin eta etzuenean lan pixka bat egiñaz, beti gauza guziak ondo atera izan zitzaizkala.

Baña ez; izaten zituen arek ere bere bizi-moduan gora-berak, eta etziztaizkan gauza danak ondo atera.

Orregatik esango dizutet zer edo nola esan edo kontatu zion, orain au idazten ari dan bere illoba bati, jai-illunabar eder batean, freskura artzen geundela geron etxe-atarian.

Danak edo geienak dakizuten bezela, Txi-

(1) Onoko atal au, Txirritaren illoba dan Jose Ramon Erauskin Lujanbio'k idatzia.

rrita argiña zan, eta beragatik leku askotan allegatu bear izaten zuen lanean.

Oietako batean, Arranbide deitzen zaion presa edo ur-lekuak egiten ari ziran. Baña ez dakit seguru-seguru Arranbide edo Añarbe esan zidan.

Etxera etortzeko urruti egiten baitzizaion, inguruko baserri batean jarri zan apopillo, beste bere argin lagun batzuekin.

Egun batean, etorri ziran Txirrita eta bere lagunak baserri ortara bazkaltzera, eta an ari zan bertako etxeko andrea presaka eta estuka, bazkaria ezin antolaturik.

Su ondoan zeukan —orduan su bajuak izaten ziran— eltzea edo tupia babarekin, eta, bera nastutzeko makurtu zanean, libre ez dan edo berak nai etzuen leku batean ikutu zuen Txirritak.

Orduan etxeko andreak tira zion egundoko derrebes bat, eta, eskuan zuen baba-kutsuko burruntzaliarekin, jo du Txirrita bi begien erdian, eta or gelditu da nere osaba ori ezer ikusten ez duela. Ainbestekoa izan zan arek eman zion muturrekoa.

Eta esaten zuen Txirritak, etzekiela zeñek eman zion miñik aundiena: etxeko andrearen burruntzali-kolpeak edo aldamenekoak egin zizkioten parrak.

BERTSO BERRIAK (EUROPA'KO GERRA, 1914-1918)

Onoko amabi bertso auek, Errenderi'ko Enrike Elizetxea zanaren bertso-bilduman agertu dan bertso-paper batetik ditugu.

Bertso-paper orrek moldiztegi-izenik ez du, ta *Bertso Berriak* beste izenbururik ere ez. Bigarrena, kako tartekoa, geok erantsia da, bertsoen gaia ori baita.

Egillea nor dan ere, ez du paperak esaten. Ala ere, Txirritak jarritako bertsoak dirala dudarik ez da, gure iritzirako beintzat. Ara nola etorri geran iritzi orretara:

Txirritak, gerra orri berari jarriak, baditu beste amabi bertso. *Auspoa*'ren 101-102'garrenean, 102 orri-aldetik aurrera, arkituko ditu

irakurleak. Oien antzekoak iduritu zitzaizkigun bertso auek, eskuratu ta irakurri bezin laixter.

Orregatik, alkarrengana bildu giñan batean, bertso auek berak bere osabari kopiatuak ote ziran galdetu genion Txirritaren illobari. Ezetz erantzun zigun; osaba beren etxera bildu baño lenagoko bertsoak zirala. Ortik ez genduan, beraz, ezerren argitasunik atera.

Orduan, bi bertso-sail auek bata bestearen ondoan jarri eta alkarrekin berdintasunik edo antzik ba ote zuten azterka asi giñan. Ona emen zer atera genduan:

Bi sailletako ardatza, erderazko *sinopsis* alegia, berdin-berdiña da: alemanen Beljika'tik pasa naia, Paris, Verdun, Kaiserren seme zarrena, Kaiser bera, batean jeneral Foch eta bestean Petain, alemanen armak.

Bi sailletako bigarren bertsoak, alemanak Beljika'tik barrena bidea nola eskatu zuten aitatzen dutenak alegia, oso alkarren antzekoak dira. Puntuak ere, *rimak* alegia, bat ez beste danak berdiñak dira: *pasua, erosua, erasua*.

Lenagoko saillaren bostgarren bertsoa eta sail ontako seigarrena ere, oso alkarren antzekoak dira. Puntuak ere, danak berdiñak.

Lenagoko saillaren bederatzigarren bertsoan, alemanen armak aitatzen dira: zepelin zarrak, «millaka minak itxasoan», sumarinoak; sail ontako amaikagarrenak ere, oiek berak izenda-

tzen ditu: «millaka minak itxasuan», urpeko ontziak, zepelinak; eta beste bat geiago: «mar-kaz fuerako kañoi aundiyak».

Lenagoko saillean Txirrita *guka* ari da, be-
ra ere frantzesak balitz bezela alegia. Ori zer-
gatik izango ote zan adierazten genduan: Txi-
rrita denbora-aldi bat Frantzian egiña zan, eta
antxe frantzes-zaletu zalako, edo-ta ango baten-
batek bertso aukeratu enkargatu zizkiolako.

Izketa-modu ori ere badu sail onek. Bede-
ratzigarren bertsoak onela esaten du:

Berdun'en etzan kanpotar asko,
prantzesak giñan guziyak;
onenbestian kontentu gera
Jaungoikuari graziyak.

Oiek guziak kontuan artuta, bertso aukeratu
ere Txirritarenak dirala, ez degu guk beintzat
dudarik egiten. Ta orregatik argitaratzen ditu-
gu liburu onetan.

Lengo saila, gerraren bostgarren urtean ja-
rria da; gerraren azken urtean alegia. Onoko
au, berriz, gerra bukatu ondorengo izango da;
lenengo bertsoan onela esaten baita:

nola gerra bat izugarriya
Europa'n izan genduan.

Lenagoko sail ori, au baño ezagunagoa da.
Aren aitamenak bein baño geiagotan entzun

ditugu bertso-zaleen aotik; sail ontaz, berriz,
iñortxori ere ez diogu sekulan bazanik ere en-
tzun.

- 1/ Bertso berriak jartzera nua
tokatzen dian moruan:
pentsamentuan aspalditxuan
pasia naukan buruan,
nola gerra bat izugarriya
Europa'n izan genduan;
orain artian orlakorikan
ez da ikusi munduan.

- 2/ Au da Kaiser'ek lendabiziko
eman zuan erasua:
Beljika'tikan zala arentzat
guztiz bide erosua;
pasa bezela itzegingo det
aien orduko kasua:
armarik gabe juan nai bazuten
agindu ziyon pasua.

- 3/ «Austria'tarrak anparatzera
egin biagu bisita,
an ez genduke ongi emango
armak etxian utzita;
birian libre biarko degu,
egon zaitezte etsita,
bestela fuerzan pasako gera
zuen fuertiak autsita».

4/ Beren armakin etorri ziran
ainbesteko jende-pilla,
asi ta iru egun baño len
nunai bazan gizon illa;
txasko polita pasa zitzaion
izanagatik abilla:
alanbre batek galdu zituan
gutxienaz ogei milla.

5/ Galduak galdu pasa ziran da
urbildu ziran Paris'a,
kañoiak onak zeuzkatela ta
artuko zutela aisa;
baño bueltatzen etzan erreza
ango zarrallaren giltza, (1)
arrunka pranko bazuten baño
orain bajuan dabilta.

6/ An ezer ezin egiñ zuan da
Berdun'en berriz urrena:
«Gero Paris'a juango gera,
au artu zagun aurrena!»
Jeneral Petaiñ sartu zanian
ango fuertian barrena,
etzuen asko errespetatu
Kaiserren seme zarrena.

(1) Bertso-paperak: *zarrollaren*.

7/ Jeneral Petaiñ nola baizuan
presidentiak laguna,
idea aundiko gerra-gizona
eta izketan leguna,
Rusia'tikan abisatuta
ekarri zuten Berdun'a;
alemanentzat etzan ederra
ura sartu zan eguna.

8/ Zepelin asko bonbak botiez,
nonai kañoia-paria,
aiek guziyak sostenditzeko
bazan abillidadia;
jeneral Petaiñ genduen buru,
arrek zeukan poderia,
oraiñ argatik deitzen diyogu
Berdun'en salbadoria.

9/ Orduko salsak izandu ziran
Kaiserrentzako gaziya:
milloi erdi bat gizon baditu
gure lurrian utziyak;
Berdun'en etzan kanpotar asko,
prantzesak giñan guziyak;
onenbestian kontentu gera
Jaungoikuari graziyak.

- 10/ Aleman oiek larri zebiltzan
jo goia eta jo bia,
lan ortan asi izan ez balitz
guziyentzako obia;
geren etxian agindu naia,
jakiña dago guria;
aziyuetan ezagutzen da
non dan abillidadia.
- 11/ Millaka minak itxasuan da
ainbeste urpeko untzi,
markaz fuerako kañoi aundiyak,
beren zepelin da guzi;
Kaiser jaun orrek jarri nai zuen
mundu guziko nagusi,
geienak bertan utzita jun zan
Olanda aldera igesi.
- 12/ Berdun'en ezik Melillan'n ere
egin du orrek beria:
ango moruak bialdu ditu
auntzak bezela mendiâ;
iñoiz umillak asarretzian
arruak bajatzen dia,
eskarrik asko, jeneral Petaiñ
eta Praintzi'ko jendia.

**PELLO ERROTA,
GAZTELU TA TXIRRITA**

Txirrita ta Pello Errota, Gipuzkoa'ko erri batera bertsotara joatekoak ziran. Pello, garaiz joanda, an zegoan balkoiean zai. Jendea ere entzuteko zai zegoan. Bañan Txirrita etzan agiri.

Jende tartean Gaztelu bertsolaria zegoan. Jendea zai egonez aspertua noski, ta orduan esan zuten, Gaztelu betik eta Pello Errota goitik, zerbait kantatzen asteko.

Onela asi zitzaion Gaztelu Pello Errotari, betik gora:

Galdera egingo diot
Pello Errotari
aber egiya ote dan
jakin detan ori:
zure auzoko batek
esan dit bart neri
nola zor omen dituzun
iru gurdi gari.

Ta Pellok onela erantzun zion goitik:

Batian badalako
ori da bestia,
neronek emango diot
errespuestia:
zarra desonratutzen
asi da gaztia,
orrek merezi luke
bizkarra austia.

Gazteluk betik:

Sekulan eztiot egin
gizon orri gaitzik,
aditu egin detana
esatia baizik;
berak aitortu ezpalu
ez nekien kasik,
geroztik nola dabillen
pagatu nai ezik.

Pellok:

Ik ere artu al diguk
kontrako bidia?
Bañan auzuan daukak
abillidadia;
iri ere sartu zaik
enfermedadia,
semea're bazeukeat
ik baño obia.

Gazteluk:

Ez aita ta ez seme,
ain gutxi lagunik,
nere arrastotara
iritxitzen danik;
Asteasu'n etzeok
galtzak jazte'itunik,
opizio onetan
autsiko naunik.

Ontan zeudela, azaldu zan Txirrita, eta Pellok berari eraso zion:

Sekulan iñork eztu ikusi
Txirrita esposatuta,
onen eztaiak artzeko ere
ezin leike egon poztuta;
urteak aurrera dijoazkio
ta ia mutilzartuta,
eztaiak nola emango ditu
andregairikan ezta-ta?

Txirritaren erantzuna:

Esango'izuet nola izan dan
nere mutilzartutzia,
beartu nau ta orain banua
au ere kantatutzia:
Pellok galazi zion alabai
nerekiñ ezkondutzia,
beste kulpik be merezi luke
presiliyuan sartzia.

Pellok:

Gezur aundia esan dezu baño
egiaren koloria,
gauza ori ola esateko
zuk daukazun baloria!
Beñere etzenduen pretenditu
zuk alaba neuria.
presiliyuan ezin sartu da
gizon kulparik gabia (1).

(1) Bertso ta gertaera auek, Zumarraga'ko Izuzki-
tza abizena zuan bati jasoak.

GALTZERDIAK

Ernani'ko Pablo Zubiarrain bertsolariak onela kontatu digu:

«Olegario Ernani'koa ere bertsolari zaarra, ta Txirrita ta biak beti parrandan.

Bein batez, illobarekin abixua bialdu omen zion: Getaria'n San Antonak zirala ta bertsoetara joan bear zutela ta etortzeko Ernani'ra. Olegariok Txirritari abixu ori bialdu.

Ala, etorri omen zan; apaldu ere egin omen dute ta Txirrita sagardotegira. Ernani'n dana sagardotegia zan ba orduan. Sagardotegian bertsoetan batean da bestean aritu da goizaldera arte.

Galtzerdi puskatuakin joana ura ta goizean arek berriak jantzi nai.

Alako batean, zaldia ta karrua preparatuta zeudela ta Olegariok Txirritari:

—Jeiki adi! Jeiki adi!

Ta Txirritak:

—Bai, bereala!

Bañan ez jeikitzen ura oietik; ez jeikitzen oietik eta alaba bialdu omen zion:

—Esaion jeikitzeke aguro, kotxerua preparatuta dagola-ta!

Orduan kotxiakin ibiltzen baitziran.

Alaba joan da, esan ere bai, bañan Txirrita ez jeikitzen. Olegariok ostera bialdu zun alaba:

—Jeikitzeke azkar esaion, aspertu dala kotxerua-ta!

Joan da alaba ta Txirritak:

—Esaiozu aitari ezin detela! Bartarratsean emen aldatu nintzala eta ezin ditutela galtzerdiak billatu! Bat billatzen detela, ta bestea ezin detela billatu!

Igo omen da Olegario ta:

—Zer pasatzen zaik?

—Nik etzekit ba! Emen aldatu niñuen bartarratsean, da iñun eztit billatzen orain galtzerdia! Ta anka batean galtzerdia ta bestea ankutsik ezin joango nak ba!

Orduan Olegariok alabari:

—Joan adi dendara! Olako dendatik ekatzin aguro galtzerdiak onentzako!

Joan da ekarri omen zizkion, da etzeukan anka artan jantzi omen zun galtzerdia. Ura propiyo noski; tipua izan ura!

Gero beste ankean asi da erazten lengo zarra ta:

—Ara! Au ere nik egin bear nin! Nola billatuko nin ba, biak anka batean jantzita zeuzkat-eta!

Ta, berriak jantzita, ederki ura Getari'ko San Antonetara».

ARAGOI ALDETIK

Ernani'ko Pablo Zubiarrain bertsolariak onela kontatu digu:

Txirrita Frantzia'n ere ibilli zan puska batean lanean, da Bilbao aldean ere bai, eta Aragon aldean ere bai.

Astigarraga'n bazan orduan pelotari bat oso ona, *tipo* izugarria izandua. Ura ere Txirritaren laguna.

Zaragoza'n puntaz jokutzen zun orrek, eta nunbait ere jakin du Txirrita ango erriren batean ari dala lanean, da:

—Eraman bear det nik ba ura emendik Gipuzkoa aldera! Eraman bear det ba!

Nunbaitetik billatu omen zun, Txirrita Aragon'en lanean ari zan erria. Ta, Txirritak

batere etzakiela, an azaldu zaio *Menoskojo* esaten zioten pelotari ori, ta:

—Zer abil emen?

—Ire billa etorri nak! Ez al dek Ernani'ra joan bear edo beti emen ari bear al dek lanean?

—Joango niñukek pozik, nundik joan baneke!

—Nundik joan? Nik eramango aut!

Ala, arek ekarri omen zun.

Onera etorri ta orduan gure Txirrita bolara batean *fuego!* bertsotan, erri-mordoska batera eramanda.

Erri askotara deitu omen zuten bertsotara, ta bost duro pagatzen omen zioten ba orduan ere, ta ogei duro osatu zitun Txirrita onek.

Ta sagardotegira zeatu omen zitun bere lagunak, eta an kazuela ikaragarri aundi bat, eta Txirritak:

—I! Ik ere gombidatu izandu nak eta exeri adi emen!

Ta beste bati:

—Ik ere gonbidatu izandu nak eta etorri i erel!

Ta ik ere bai ta ik ere bai, bildu omen zun

kuadrilla aundi bat, eta danak Txirritaren kontura.

Txirritak esaten zien:

—Gaur badit dirua eta jan gogotik!

Ta naikoa jan danak. Gero zenbat zan kontua ta amabi pezeta kazuelkada dana...

☆ ☆ ☆

Txirritaren Aragoi aldeko egonaldi onetzaz galdetu diogu beraren illoba Jose Ramon Erauskin Lujanbio'ri, eta onela erantzun digu:

Txirritak esaten zuen, nola beste lagun batzuekin denbora prankoan Zaragoza'n lanean aritu izandu zan, eta zer otzak pasatzen zituan an. Emengo egoaizeak bezelako indarra izaten zuela ango iparraizeak, eta asko sufritu zutela otzarekin.

Gero, lanak bukatzera egin zutenean, ango argin lagunak onera bialdu nai zituztela euskaldunak, eta auek etorri nai ez; eta iltzeko desapioa egin ziotela aiek, eta orduan bildurtu ta nola etorri ziran onera Txirrita ta bere lagunak.

Ta orduan omen zan Cuba'ko reserbistak Españi'ra etorri ziran garaia, ta aien trenean etorri omen ziran Donosti'ra, bai Txirrita ta bai bere lagunak.

TXIRRITA TA TELLERI-TXIKI

Onoko gertaera ta bertso auek, Telleri-Txikiren illoba zan eta Errenteri'ko Larzabal-zar baserrian bizi zan Inazio Getaria Berra zanak kontatuak dira:

Txirrita ta Telleri-Txiki juntatu ziran jai-arratsalde batean, ta Telleri-Txiki baserrian sagardoa zegoan saltzen, eta:

—Goazemak!

Ta:

—Goazen, bai! Kantatuko dizkiagu bertso batzuk!

Ola, joan ziran biak eta an jendea zai egoten.

Bezperan, garia biltzen edo meta zorruak

egiten ari zirala, asarretu atso zarra, ta jenio txarra izan bear zun, oso txarra, ta Pontxiori altzarrastalua sartu, eta Txirritak eta Telleri-Txikik jakin ori.

Joan ta an asi omen ziran. Lenbiziko gure osabak, Telleri-Txikik:

Gure auzoko baserri batek
izena daduka Masti,
okasiyua eta disputa
ez da izaten garezi;
atso sorgiñ au barrendik zerbait
egiten danian busti,
aiton iltzera abiatzen da
altzarrastalo ta guzi.

Ori Telleri-Txikik bota zun. Da jendeak Txirritari:

—Ala, Joxe Manuel! Zuk ere bota, bota emen!

Ta, ala, Txirritak atzetik:

Gure auzoko emakumi au
ez da oso kobardia,
okasiyuan asten danian
jartzen da berde-berdia;
abildadia apenas duen
oso zokuan gordia,
azkenerako Pontxio orri
sartu zioken sardia.

Euntalako farrak eta bulla jendeak, eta bertso asko bota omen zituzten, da sagardoa atera ta sagardoa atera.

Gure ama sagardo saltzen ari zan; ta ark, anaia bertsolaria zun ta bazun ortarako zea, ta aixa ikasten zitun bertsoak; baño besterik ez nion nik ari bertso oietatik aditu. Ta jarri etziran egin bertsoak, eta ortik ezin ezer atera.

Urrengo gertaera ta bertso au ere, Telleri-Txikiren illoba zan orren aotik; Inazio Geta-ria Berra zanaren aotik alegia:

Nere ama ta beste bi aizpa, Telleri-Txikiren arrebak, lanetik etxera eta etxetik lanera beti. Ta topo egin zuten Txirritarekin, da bereala asi omen ziran:

—Ara emen Joxe Manuel! Gure mutil zarra emen diñagu! Bota bertsoa, Joxe Manuel!

Ta Txirritak:

—Bertsoa? Botako dizutet bertsoa, bañan urrena ni topo egitean, bertso ori bera osatu ta bota bear didazute danen artean.

Ta orduan jarri ziran:

—Ia, ba, bota!

Ta Txirritak:

Bertso berri polit bat
biar nuke jarri,
neska erdi zartuen
konsolagarri;
bi nabaitu nituen
esanaz elkarri:
«Nobiyorik etzaidan
azaldutzen neri;
nere partez iri
noski bai ugari.»
«Gezurra den ori,
bat ezten ageri;
gerok esan bearko
koxkor banari.»

Asi omen ziran gero, oker edo zuzen, dana
puntutz ornitzen da nolabait ere osatu omen
zuten. Ta, urrena Txirrita ikusi zutenean, kan-
tatu zioten, da Txirritak:

—Bai, bai, neska! Ondo zion! Ola bearko
din! Nonbait or zion!

ATAUN (1915)

Ataun'go errian ere egin omen zuan Txirritak denbora-puskaren bat. Orra nola gertatu ziran gauzak, bertako Kreszentzio Imaz'ek kontatu digunez:

Emengo Jose Antonio tabernariak ekarri zuan Txirrita ori onera. Arekin etorri zan beintzat, eta aren tabernan egon zan.

Taberna orri *Anbune* esaten zitzaion. Orain tabernarik ez dago, bañan olaxe du gaur ere etxe orrek izena. *Aranburuene* garai batean izango zan. Ta Jose Antonio ori zan orko nagusia. Ori etzan bera Aranburu; ori bera Arruebarrena zan.

Alperrak egiten aritu zan emen Txirrita; arrizko soro-alperrak alegia. Arratate'ko kante-

rea edo arrobia bada emen, eta orko arriarekin egiten zituan.

Garai aietan, asko izaten ziran alperrak baserrietan, eta Txirritak egindakoak toki askotan artu zituzten.

Batean, emen zegoala, Olegario bertsolaria ekarri zuan Txirritak; onen bitartez etorri zan beintzat:

—Nik nere lagun bat ekarriko det, bertsolaria. Oso gizon jatorra da ta gastua ere egingo du.

Olegario famatzen aritu zitzaion tabernariari. Etorri zan eta *Anbune*'ko taberna ortan bertsotan aritu ziran Txirrita, Olegario ori eta emengo beste bat; Inazio zuan izena, zapatero bat.

Inazio zapatero xar orrek etzekin bertsotan, bañan aritu egiten zan. Ura zegoan pixka bat berotuta, eta aiekin batera an aritu zan.

Gogoan daukat arek esandakoa. Neri arek egin zidan grazia; ni motikoa, ta aditzen nengoan. Ta Olegariori onela esan zion Inazio zapatero xar orrek:

—Zuk ez dezu balio, Olegario, neretzako ta Txirritarentzako bertsotan!

Txirritarekin konparatzen zuan arek bere burua.

Oso kontulari ona izan bear zuan Txirrita ori; izlari ederra, oso ederra. Oso euskera garbiz eta grazi askorekin kontuak esaten zituana. Jende asko egoten zan aren txisteak aditzen.

Ez dakit Oiartzun'en edo Errenteria'n zan; bañan asto txiki bati anka-besoak lotu ta oiean nola sartu zuten eta zer juerga pasa zuten ere esaten zuan. Nik ez nion ori aditu; anaiari kontatu zion.

Emen zala, beste erri batetik gizon bat etorri zitzaion Txirritari: beraren alabari mutil batzuek bertsoak jarri zizkiotela eta bertso oien ordañaak ea jarriko zituan.

Tratua bederatzi duroan egin zuten, eta Txirritak jarri zituan bertsoak. Nik ikasi nituan; orain danak ez, bañan banaka batzuek gogoan dauzkat (1):

(1) Doñua, beti bezela, guk magnetofonoz jaso eta Manuel Yaben ta Ambrosio Zatarain'ek solfeoz papereratua.

Milla bederatzireun eta
amabostgarren urtean,
eskandalo bat izandu degu
Gipuzkoa'ko partean,

.....
.....
.....
.....

Zortzi mutillek neskatxa bati
jarri dizkate bertsuak,
oietatikan deskuidatuak
egongo dira batzuak;
danen Jabia or dago beira
zabaldurikan besuak,
komeni bada barka ditzala
Jaungoiko amorosuak.

Intxixu batek esan omen du
neregatikan sorgiña,
ez naiz munduan zenbait bezela
pikardi asko egiña;
zuk erosiko ninduzun pozik
merkiak izan bagiña,
juiziorikan eztezun txoro
arrote buru ariña.

Lotsa gutxiko kopetarekin
neri konduta galtzera,
dantza-kontua nola izan zan
gogoratutzen al zera?
Pauso bat aurrera egiten zendun
eta bestia atzera,
mutil bizkorra etorri ziñan
sorgiña arrapatzera.

.....
.....
.....
.....

Iru urte t'erdi pasatu ditut
Eibarren bertan serbitzen,
orduko ere ondo nekien
belarrondoa garbitzen.

Arrazoi gabe mintzatutzea
emen alfer-alferrita, (2)
motibo gabe nabilkizute
munduen autan jarrita;
Gaztelu orrek bai omen daki
kaso orien berri-ta,
oien ordañak juango zaizka
bizirik bada Txirrita,

Gaztelu zan ba neskari bertsoak jarri ziz-
kion bertsolaria. Orregatik esaten zion ori Txi-
rritak.

Ta azkenekoa:

Oiek’ri bertsoak eta
..... ’k ordañak emendik, (3)
errespuestik atera gabe
ez negokien iñundik;
ixilik ezin egon nitzan da
miña nedukan barrendik,
geiago bear badira ere
sobratu zaizkit oraindik.

Txirritak eskribitzen jakin ez eta nere
anaiak kopiatu zizkion bertsoak. Ondoren, one-
la esan zion Txirritak anaiari:

—Bederatzi duro kobratu bear dezute!

Ta nere anaiak erantzun zion:

(2) Alfer-alferrik da.

(3) Neskaren izena.

—Bederatzi duro asko da!

—Asko da; bañan badakizu: zuk ere bear-ko dezu ta...

—Neri etzait inportik ezer ere.

—Ez, ez, ez! Lana egin dezu ta asko gañera, ta pagatu bearra dago.

Ta pagatu ere bai. Ez dakit nik zenbat eman zion, bañan zerbait eman ziola badakit nik.

Beste bertso batzuek ere jarri zituan, bañan oiek etziran zabaldu.

Emengo neska bat, goitik bera edo betik gorra zijoala, askotan pasatzen zan Txirrita lanean alperrak egiten ari zan tokitik; ta beti burla egin bear. Ez dakit nik zer esango zion, bañan:

—Zerorri añeko alperra ez dezu egingo, ez!

Olako zearen bat, desaideren bat egin bear beti. Ta Txirritari etzion grazirik egingo. Iñorri ez digu egiten, eta ari ere ez. Broma pixka bat gustatuko zitzaion, bañan ainbestekoa ez.

Ta orduan bertsoak arek jarri neskatxa orri. Bañan erretorea enteratu zan, Don Jose Goikoe-txeandia, Tolosa ondoko Ibarre'koa berez, eta sartu ta nolabait ere moztu zuan ori. Bertsoak jaso edo zerbait ere egin eta etziran zabaldu.

Bañan bukatu zitzaizkion neskatxa orri Txirritari burla egiteko gogoak...

Gero Txirrita joan zan einendik, eta alper batzuk or egon ziran, *Anbune*'ko ateetan, kamioaren ondoan, saldu gabe puska batean, ura alde egin da gero ere. Bañan gero izkutatu ziran oiek ere.

Ez dakit Txirritari emango zioten dirurik edo etzioten. Bañan baleike Joxe Antoniok berak saltzea. Seguru asko, danak etzizkan Txirritak pagatuko-ta. Nundik pagatuko zizkion ba gizajoak? Beretzako ere asko bear zuan da...

☆ ☆ ☆

Beste gertaera au ere Ataun'go Kreszentzio Imaz orrek berak kontatua:

San Gregorio batzutan, —San Gregoriotan izaten dira festak goiko barrio ortan—, bertso-tara ekarri zuten Txirrita ori, festa jartzeagatik.

Garai artan, inguru onetan ibiltzen zan eskean emakume aundi bat. Esaten zioten *Mokolegorra*. Ardo asko edaten zuan eta arrapatzen zituan aundiak. Eta ura an zegoan ikulluan, edanda, lotan. Eskean ibiltzen zana, bañan festa aprobetxatuko zuan, da an baztarrean botata zeukaten; norabait bota bear bistatik-eta.

Taberna artako nausia zan errementaria, eta Txirritari esan dio errementari orrek:

—Txirrita, nerekin etorri bear dezu.

Eraman zuan ikullura andre orren ondora,
ta esan zion:

—Ara emen zuretzako andregaia!

Ta Txirritak erantzun zion:

Adiskidea, egin dirazu
zuk pretensio ederrik,
aldamenetik ez det olako
toreadore bearrik;
Moko-legorrak bustiko du (4)
billatzen badu patarrik,
bizio ortan trebe badago
bizi dedilla bakarrik.

(4) Neurria motx dago emen; bearbada, *digu, dizu*
edo olako zerbait esango zuan Txirritak.

“ZUK IL ZENDUEN ARTZAIA”

Izenburu ori bera duan atala ere bada *Auspoa*'k Txirritari buruz atera zuan lenengo liburuan: *Auspoa* 18-19, 181-185 orri-aldeetan.

Diostege izeneko batek artzai bat Ereñozu aldean nola il zuan eta urteen buruan Txirritak iltzalleari zer bertso kantatu zizkion esaten zan atal artan.

Orain aurreko batean, berriz, bertsoak berdin bañan gertaera guztiz beste aldera jaso ditugu. Onela esan digu Amezqueta'ko Garaikotxe'ko Jose Etxeberria'k:

«Gure aita zana-ta, gure aitona-ta, artzaiak ziran. Ni ere artzai ibilli nintzan gaztetan.

Udaran, Aralar-mendi'n ibiltzen giñan, Pardeluts'en. Pardeluts goien dago; iru txabola

daude an; ta beraxeago iturri ederra, Pardeluts'ko iturria.

Bañan neguero Ernani'n izaten giñan. Negua an pasa ta mendira ardiekin abitzen giñanean, Ernani'tik onuntza etxe bat bada gain batean Aitzola esaten diotena, ta Aitzola'ko gain ortara etortzen giñanean, ikaragarrizko irrintzia, irrintzi aundi bat egiten zuan gure aita zanak, mendirako pozarekin:

—Ieeufiiii!!!

Alegia:

—Negua bukatu diagu!

Ta inguru artako jendeak, baserritarrak-eta, irrintzi ori entzun eta onela esaten zuten:

—Ara! Artzaia badijoa!

Ta nik beti, nere aita zanari-ta, orixe aditu izandu nien: aitonaren aita, gure aita zanaren aitona, soldadu batek il zuala Ernani'ko Santa Barbara'n.

Ardiak faltatzen zitzaizkiola, ta batenbategan esan ziola:

—Olakok il ditu! Zure ardiak iltzen dituana, olako soldadu da!

Ta egunen baten soldadu orrekin arkitu zala eta nunbait fuerte xamar-edo asi zitzaiola, ta soldaduak tiroa eman da il zuala.

Gurutzea an dago, edo an zegoan, Marrakane baserriko ixkiña-ixkiñan. Burnizko gurutze koxkor bat da, Santa Barbara'ren goiko aldetik Galarreta aldera; atzeko aldetik Marrakane baserria, ta baseritik beraxeago olako bide-kurutze bat, eta antxe, paretaren gañean, gurutze txiki bat, bañan letrarik ez.

Aita zanak neri beti erakutsi izandu zidan:

—Au gure aitonaren gurutzea dek, soldaduak ildako aitonarena!

Ta errezatzen aritu izandu giñan biok, bein baño geiagotan, gurutzearen aurrean.

Inguru artako zarrak ere esan izandu ziguten guri:

—Zuen aitonaren gurutzea dek au! Zuen aitona soldaduak il zien! Soldaduak ardik jaten, eta arpegi eman zielako, tiroz bota zien, eta gero Txirritak bi bertso bota zizkion.

Ta Txirritaren bertso oiek, gu beti aitonarenak ziralakoan egoten giñan; alegia, gure aitona il zuanari kantatuak».

Ta Jose Etxeberria orren osaba batek, Amezketako Domingoene edo Letraduene'ko Jose Inazio Etxeberria'k, onela esan digu:

«Orduan gerrarik ez eta Santa Barbara'ko fuerte ori ustuta zegoan; soldadu-pare bat-edo kontu egiteko; besterik ez.

Ta gure aitona ere inguru artan ibiltzen zan ardiekin; eta artzaia libre izaten da askotan, eta soldadu oiekin pelotan-da ibiltzen ziran alkarrekin.

Alako batean, ardik faltatzen asi, ta ezin iñondik antzeman nola faltatzen ziran.

Bañan batenbatek ikusi soldadu oiek ardien tripak sasian gordetzen, eta gure aitonari esan.

Joan da gure aitona soldadu oiengana, ta kargu artzen asi:

—Zer egin didazute?

Ta soldadu batek tiroa tira ta il.

Gure aitona ori ez agertzen. Billa asi dira, ta, dabiltzala-dabiltzala, or billatu zuten gorputza Marrakane baserriaren azpian, esi-ondo batean.

Gure aiton orri, Ernani'n lur eman zioten, lengo kanposantu zarrean.

Ta soldadu oiei, beste toki batera bialdu edo ez dakit zer egin zieten.

Ta bertso oiek, andik urteetara, gure aitona il zuanari Txirritak botatakoak dira».

Txirritaren bertso oiek ezagutzen ez dituanik izango da noski gure irakurleen artean, da

bat baño geiago izan ere. Orregatik on izango da emen ere argitaratzea. *Auspoa*'ren 18-19'an egin genduan bezela, Errenteri'ko Makazaga moldiztegiak 1930 urtean argitaratu zuan *Chirrita*'ren *Testamentua* izeneko liburuxkatik ar-tzen ditugu:

Larogei urte pasatu ditu
dirudiyela etsaya,
oraiñ bi anak arrastaka ta
burua soiltzen asiya;
gizarajuak badu beregan
makiña bat desgraziya,
ez dago garai batian beziñ
arrua eta lasaya,
beste munduan ikusiko du
emen il zuen artzaya.

Kulparik gabe bota zenion
fusillako kargazoya,
gizon gaxuak aserretzia
ez al zuen arrazoya?
Diabru zarrak aditzen dute
zure animen usaya,
eriyotzaren etor-bildurrak
estututzen du lasaya,
zu baño gizon formalago zan
zuk ill zenduen artzaya.

☆ ☆ ☆

Amezketako artzai orren eriotz-agiria Erna-

ni'ko eliz-artxiboan azaldu da, 7'garren eriotz-liburuan, 107 orrian. Onela dio:

En la Villa de Hernani, Provincia de Guipúzcoa, Diocesis de Vitoria á siete de Febrero de mil ochocientos ochenta y cinco, yo el infrascrito cura de la Parroquial de San Juan Bautista de la misma, dispuse dar sepultura eccia en el día de la fha al cadaber de Jose Ignacio Echeberria, marido en primeras nupcias de Agustina Odriozola, é hijo legitimo de Ignacio Echeberria y Josefina Antonia Larrañaga, naturales los cuatro de Amezqueta. Falleció de muerte violenta y a los cincuenta años de edad. No se le administraron los Santos Sacramentos por habersele encontrado muerto...

Abizenetan bi oker ageri dira: andrearena, Oriozabala da; ez Odriozola; ta amarena Larreta; ez Larrañaga.

Gañontzean, oso batera dator ildakoaren ondorengoak kontatu dituztenakin.

☆ ☆ ☆

Eguna jakiñik, periodikuetan ere aztertu degu. Onela dio 1885.II.7'eko *El Eco de San Sebastián*'ek:

«Ha llegado á nuestras noticias que ayer se encontró asesinado un pastor en lo alto de Santa Bárbara, jurisdicción de Hernani, habiendo sido producida su muerte por arma de fuego. La causa parece ser el haber querido defenderse de los que intentaron quitarle una oveja.

Los tribunales entienden en el asunto, por lo que nos abstenemos de dar más detalles de que no podemos salir garantes».

Ta egun bereko *El Urumea*'k:

«El pacífico vecindario de Hernani se halla afectado con un crimen cometido en las inmediaciones del fuerte de Santa Bárbara.

Parece que había desaparecido un pastor que cuidaba de un rebaño de ovejas y que después de varias pesquisas se halló anteayer el cadáver de aquel.

Dos individuos han sido presos por sospechosos.

Creese que el crimen es consecuencia de una venganza personal.

El juzgado se personó ayer mañana en el monte de Santa Bárbara a practicar las primeras diligencias».

La Voz de Guipúzcoa'k ere ematen du eriotz orren berri, bañan laburrago eta txetasun berririk gabe.

Andik aurrera, periodikoak ez dute eriotz orren aitamenik ere egiten. Obeto esateko, olakorik ez degu arkitu, azterka ibilliarren.

Bañan auzia edo olako zerbait egingo zanoski, ta orduko paperak or egongo dira nunbait ere.

☆ ☆ ☆

Beraz, bertso-pare bat eta bi kontaera ditugu emen; auek, oso ezberdiñak.

Kontaera oiek ez dira bearbada txetasun guzietan egiazkoak izango; bañan sustraiez bainoski.

Eriotz bana aitatzen dutela esan nai degu, ta biak gertatuak.

Txirritak, noski, iltzalle oietako bati kantatuko zizkion bertsoak; bañan gero, denborarekin, bertso oiek bi eriotzai erantsiko zizkien jendeak.

Ori da gure iritzia.

Amezqueta'ko artzai ori il zuten tokia ezagutzearren, Ernani'ko Marrakane baserrira joan giñan arratsalde batean.

Ara iritxi ta Jose Jenua bertako etxekojau-narekin topo egin genduan.

Galdetu genion da baietz, antxe artzai bat il zutela esan zigun; bere aurrekoai orrela aditu izan ziela.

Urrengo gure galdeera, gurutzerik-edo ba ote zan. Onela erantzun zigun:

—Arria ortxe dago bide-kurutze orretan. Gurutzea len bazan; orain ez dakit eraman duten edo zer egin duan.

Biok jetxi giñan bide-kurutzeraño. Arria antxe zegoan; arri landua, ederra. Ta gurutzearen puska batzuk ere bai, oraindik ere arriari itsatsita.

Arriaren inguru guzia belarrak eta sasiak

artua zegoan. Makil bat artu ta an asi giñan belar eta sasi oiek badaezpada ere astintzen, eta antxe agertu zan gurutzea. Burnizko gurutze txiki polit bat, erdoiak erdi jana.

Marrakane'ko Jose Jenua'ren baimenarekin, Amezketara eraman genduan eta artzaiaren ondorengoai eman. Orain berak erabakiko dute gurutze orrekin zer egingo duten.

TXIRRITA TA PRANTZES-TXIKIYA

Ernani'ko Pablo Zubiarrain bertsolariak one-la esan digu:

«Gu gazte xamarrak giñala, Ernani'ko ganadu-peria egiten zan tokian, frontoiko atzean, kiosko koxkor bat bazan da an bertsoetan eza-gutu nitun Saiburu, Txirrita ta Frantzes-Txikiya.

Pikatu xamarra beti kantatzen zuten da asi ziran: Katarrua zeukala Frantxexak, eta berriz ere eukiko zula bota zion Txirritak: San Antonioren kandela aginduta, promesa eginda zeukala, ta joan da etziola jarri kandelik. Ontatik asi ziran.

Azkenean gero Frantxexa alleitu zan botatzera. Ni ez naiz bertsoa dana gogoratzen, urte asko dira-ta; bañan Frantxexak, bukaera one-la zun bertsoa bota zion Txirritari:

Zuk biar zendun Gipuzkua'ko
alperren direktoria.

Ta Txirritarena ere, dana ez naiz gogor-
tzen; erdia bai:

Frantxex-Txiki (y) au xapuxtutuzian
nei lasaitzen zait barrena,
ez al dakizu zokor austeko
alperra dala onena?

Gero beintzat, Txirritaren beste bertso bat,
dana ez, erdia:

Aspertutzen e asiya nago
zure moduko prendakin,
erle gorriyak eldu badizu
igurtzi zazu mendakin.

Ikaragarriak bota zizkaten alkarri».

✧ ✧ ✧

Bein batez, Txirrita Ernani'ko Egaña'eneko
tabernan zan, eta ango bi emakumerekin izke-
tan ari zan.

Frantzes-txikia bertsolaria Ernani'ko Astea-
sune'ko alpargaterian lanean aritua zan, eta ema-
kume oiek onela esan zuten:

—Langille ona zan, ba, ura!

Ta Txirritak bazterretik:

—Bai, bañan ez egiten! (1)

Bearbada, bere buruagatik ere berdin esan zezakean ori Txirritak. Diotenez, oso argin ona baitzan, bañan...

☆ ☆ ☆

Prantxes-Txikiya ori, batean portalean lo egiñ, bestean eskalleretan gorafio iyo ta an, bestean meta ondoan da edozein tokitan, gizajoa; ola ibiltzen zan.

Saiburu'ko atarian, atearen ondoan, gure aitak duro bat ematen ikusi izandu nuen nik.

Bañan bertsolari ona zan. Gobernurik-ezak galdu zuen ura. Ta alpreta josten ere oso ona izan bear zun. Ala esaten zuten beintzat.

Bein batez, bertso au kantatu zion Txirritari:

Ezer gutxitik zenbait personak
erreparua artzen du,
eta zu ere saiatzen zera
iñola al baldin bazendu;
zureganako inkurriyoric
ez det beñere izandu,
oker samarra izan bazera
obeko dezu zuzendu,

(1) Segundo Kalonje bertsolaria, Oriamendi, Arete, Donosti.

denan maisua izango ziñan
ondo ikasi bazendu (2).

☆ ☆ ☆

Donosti'ko Loiola'n, San Inazio egun batean, bertotan ari ziran leiotik leiora Txirrita, Saiburu ta Frantzes-Txikia.

Txirrita ta Saiburu, Frantzes-Txikiaren kontra asi ziran, lanik egiten etzuala ta alper aundi bat zala esanaz.

Bere txanda iritxi zanean, Frantzes-Txikiak bertso au bota zien:

Eskerrik asko lasai xamarra
dadukatela gibela,
ta oiek berriz gaizki esateko
ez dute mingain motela;
publiku ontan itzegin dute
alper xamarra naizela,
ta edozeñek juzga lezake
oiek mantentzen nautela (3).

☆ ☆ ☆

Bañan Txirrita eta Frantzes-Txikiaren artu-emanak, etziran beti orren txorrotxak izan.

(2) Juan Mari Lujanbio, Saiburu bertsolariaren semea, Errenderi.

(3) Pello Zabaleta bertsolaria zana, Errenderi.

Bein batez, Altza'n, biak ari omen ziran
eta Prantzesaren azken despeira au izan omen
zan:

Nik ere emango diyot
nere parezera,
tankera emango iozu
gutxi gora-bera;
zuretzat gelditzen da
kantuzko bandera,
neriak aitu dira ta
ixilduko al gera?

Ta Txirritak bueltan:

Nik ere esango dizut
azken-azkenian,
amor emango dizut
ontâ naizenian;
itzak esan dituzu
bire zuzenian,
ta ixilduko gera
zeuk nai dezunian (4).

(4) Oiartzun'go Jose Luis Lekuona, *Lexoti* bertsolaria. Bertso aukeratuak zeñi ikasiak zituan galdetu ta onela erantzun zigun:

— Ergoin'go Krixoxtomo difuntuak esanta dakizkit nik; Uztapideren andrearen aitak.

“IL DA CANOVAS...”

Auspoa'ren 101-102'garrenean, 57 ta 58 orri-aldeetan, Txirritak Cánovas zanari buruz kantatutako bi bertso ematen ziran argitara.

Cánovas ori, euskal fueroak kendu zituzte-nean Espaiña'ko buru zana, iru tiroz il zuan Angiolillo'k Mondragoi'ko Santa Ageda'n, 1897.VIII.8'an.

Bertso oiek, Cánovas'en alarguna ikusi zuan batean kantatu omen zituan Txirritak.

Bañan, damurik, bertso oietako bat erren eman genduan; puntu bat falta zuala alegia.

Geroztik, ordea, osorik jaso degu, ta osatu ezkerok argitara gabe eukitzea itxusi litzakela iduritu zaigu. Gañera, aurretik badu onek argibide polita, erriak bertsoak nola ikasten dituan.

Oiartzun'go Ergoin'go Portuburu baserriko Inazio Irazu izan da bertso aukeratu orain oso-rik eman dizkiguna. Aurretik onela esan zigun:

«Iyeru'ko Manuelen amaren anaia izango zen. Izena enaz ongi akordatzen. Jose Manuel edo ola izango zuen izena. Aren aita, Manuel beintzat.

Zaartua zen oi nik ezagutu nuen denboran, ta bakarrik bizitzen zen baserria artan; ta, orain-go modara, bizar aundiakin eta ille aundiakin eta ola. Ez baitzen errira ere bajatzen; oso gutxitan.

Ta orduan, nik ikusi nuen garaian, or Arditurri'ko minetan taberna bat, *Ur-soroeta* deitzen zioten, orain botia da baño bazen. Antxen ikusi nuen.

Ara etorri ezkeru, iru bat egun edo olako egun-pasak izaten omen zituen.

Ni arditara joan ta an zerbait galdetzera joanta-edo, an zagoen ederki-ederki jarria, epel-epel egiña.

Ta kanta zarrak kantatzen ari zen; kanta asko omen zekien. Ta kantatu zituen Cánovas' enak.

Nik bi bertso artu nizkan gogoan. Ez dakit nik kantatzea egoki izango den edo libre izango den orain. Puntuak badakizkit nik, baño ez dakit bat bestearen segiran ola ziran edo ez.

Ola kantatu zuen, lenengoa Cánovas'eri eta bigarrena beraren alargunari:

Il da Cánovas, fuera Cánovas,
pikaro gaizki eziya,
galdu zituen gari-zelaiak,
gallendu zaio sasiya;
galdu zituen ipar garbiyak,
gallendu trumoi nasiya,
galdu zituen fueruak eta
Jaungoikuaren graziya,
galdu zituen bizi-lekuak,
galdu du bere biziya.

Iru reloju, iruna kate,
iru mallakin bakoitza,
buruan iru korona eta
petxuan iru orratza;
amoriyua iru dobletan
tximixta bezin zorrotza,
iru tirokin utzi zizuten
zuri senarra illotza,
iru ezpatak zulatzen dute,
señora, zure biotza.

☆ ☆ ☆

Beste bertso bat ere badu Txirritak, Cánovas orri buruz kantatua. *El Día* egunerokoan arkitu degu, 1936.VI.24'eko zenbakian, Ernani'ko berriemalle zan eta *Aitz-zorrotz* firmatzen zuan batek bialduta. Onela dio:

«...Orain urte batzuek dirala Gernika'n
abestu zun (Txirritak alegia), ta askon artian
bat au abestu zun:

Iru gizon pikaro
gu saltzen zebiltzan,
aiekгатikan gaude
orain gauden gixan;
geroztik etzuten bik
osasunik izan,
irugarrena berriz
Santa Ageda'n il zan.»

Lenago esan degunez, Santa Ageda'n il zan
ori, edo obeto esateko il zuten ori, Cánovas
izan zan. Bañan beste biak zein diran, ori ez
dakigu.

GALIZIA'KO ARGINAK

Plazentzia'n ere izan zan Txirrita denbora puska batean (1). Ango trenbideko lanetan aritu omen zan, eta, itxurak diranez, gallego-mordo bat ere an zebillen, aiek ere argintzara etorriak.

Iru bertso auek ordukoak omen dira. Mondragoi'ko Santa Ageda'ko *Cuatro Vientos*'ko Juan Jose Zabala'ren aotik jasoak ditugu. Guk esan bear bagendu, paperetan zabaltzeko paratuak izango dira; ez aotik aora kantatuak. Baniñan inprentatu ote ziran ez dakigu. Onelaxe dira:

(1) Ikus: Auspoa, 101-102, 160 orri-aldean.

Galizia'tik datoz
onera argiñak,
egingo'ituztelako
pareta berdiñak;
oien oñetakuak
zapata botiñak,
gaztañ-ipurdiakin
apropos egiñak.

Trozora juan eta
pipa bete sarri,
ez dula autsiko orrek
katillu bete arri;
beso makalak eta
agiñak zorrotzak,
euskeraz ikasteko
belarriak motzak.

Orain Plazentzia'ko
emakumiari
ejenplu txiki bana
nai nioke jarri:
... datorrenian (2)
azkar atiak itxi,
gallego jende orrekin
konfiantza gutxi.

☆ ☆ ☆

(2) Ezin irakurri izan det, emen zer idatzi nuan.
Orra presakako lanak zer diran.

Bertso aueri buruz, bi gauza esango genituzke. Bata, bigarren eta irugarren bertsoak puntuak desberdin dituztela; binaka alegia. Txirritak etzuan iñola ere olakorik jarriko. Oietako bakoitza, bi bertsoen erdiakin osatua egongo da.

Ta bigarrena, Xenpelarrek frantzesai jarritakoekin antza dutela. Ain zuzen, Xenpelarrek onela dio bertso batean:

gero altxa, txutik jarri,
pipa bana lurrez jarri,
egunian ezin ausi
katillo bana arri.

Dagoan bezela, *jarri* bi aldiz punturako alegia, poto da; ta Xenpelarrek, guk uste, etzuan ola jarriko. Bañan ori ez da gaurko auzia. Gaurkoa da, bertso erdi ori eta Txirritaren bertso auetako bigarrengoaren lenengo erdia, berdintsuak dirala.

Txirritak, konturatu gabe, Xenpelarren puntu oiek sartu ote zituan? Edo, bestela, bertso auek eman zizkigunak, Txirrita eta Xenpelarren saillak alkarrekin nastu ote zituan? Ez dakigu zer izango dan.

TXIRRITAREN LAGUN BATEN BERTSOA

Txirritak, bere *Chirrita'ren Testamentua* liburuxkan, bere lendabiziko bertso-lagunak zeintzuk izan ziran adierazten duan bertso-sailla ere badu.

Auspoa'ren 103-104'garrenean ere argitaratu ziran bertso oiek, 69 orri-aldetikan aurrera.

Bertso oietako bigarrenean, bere lagun Joxe Migel aitatzten du Txirritak:

Joxe Migelek atera zuan
oso izketa leguna...

Ta bukaera onela ematen dio bertsoari:

gaur Goiatz-txiki'n dago itxututa
orduko nere laguna.

Joxe Migel orretzaz onela esan digu Ereñozu'ko Jose Oiarbide'k:

«Guk itxuturik ezagutu genduan. Joxe Migel ori. Gaztetan Txirritarekin ibiltzen zan bertsoan, auzokoak ziran-da. Goietz-txiki base-rrian il zan.

Arena da bertso au, bein batez etxera berandu erretiratuta-edo:

Goizian seitan etxera juan da
ollarra ttutturrukuka,
burua tente jarritzen zigun
tontorrian ikuituta;
zorigaitzeko edari onek
mendian artzen gaitu-ta,
ni're etxera ementxe nator
txanpon guziak aituta».

ZENBAIT BERTSO

Artazuriketa omen zuten. Ari ziran lanean,
neskak eta denak, ostoa kendu ta burua biltzen,
da Txirrita ere kuadrilla artan.

Alako batean, mutillen batek egin zuen nes-
karen bat ikutu, ta beste neska batek egin zion
joan da buruko orkilla sartu.

Orduan Txirritak:

Txirrita ibiltzen da
inozente billa,
nik enkargatzen diot
mudatu dedilla;
gustagarriya zegon
orko kuadrilla,

eskutik sartu dio
Joxepak orkilla (1).

☆ ☆ ☆

Garai aietan, Oiartzun'go Zuloaga'ko erro-
tan, billera egiten zan. Jai batean, billerara eto-
rri neskak eta mutillik ez artean. Bañan Txirri-
ta ere an gertatu Jose Errotaren tabernan, eta
bertso au bota:

Erri txiki batian
orrenbeste gona,
berriz e izango dik
Oiartzun'ek sona;
bakarra ikusten det
sasoietik jona,
Telleri-Txiki'koa
Joxepa Ramona (2).

☆ ☆ ☆

Txirrita bein batean Goizueta'ra bertso tara
joan da taberna batean meriendatu. Etxera
abiatzerakoan, tabernariak:

—Txirrita, bota zaidazu bertso bat!

(1) Martina Makulegi, Oiartzun'go Bekoetxea ba-
serrikoa, gaur Donosti'n.

(2) Ines Berasategi, Oiartzun'go Berinberri base-
rrikoa, gaur Lasarte'n; eta Inazio Irazu, Portuburu,
Ergoien, Oiartzun.

Ta Txirritak:

Zurekin emen egotia're
litzake gusto aundiya,
eguna luze xamarra dago,
illunabartu du iya;
nere lagunak egin zaizkit
etxe aldera abiya,
orain banua, beste bat arte,
adios tabernariya (3).

✧ ✧ ✧

Bein batez, alkarrekin topo eginda, Billa-bona'ko *Mankua* pelotariak Txirritari esan amar duro emango zizkala, bertsoa kantatzen bazuan bera ondratuaz.

Ta Txirritak:

—Ondratzezkeroz, lagunen izenak bearko ditut.

Mankuak eman pelotari batzuen izenak, eta orduan Txirritak:

Euskalerrian pelotariak dira lau:
Bixigume, San Juan,
Txikia eta Brau;

(3) Martina Makulegi, Oiartzun'go Bekoetxea baserrikoa, gaur Donosti'n.

ondo dakien batek
ni enteratu nau,
orain guzien buru
Billabona'ko au.

Ta ogei duro eman omen zizkion (4)

✧ ✧ ✧

Onoko bertso au, 1936.VI.24'eko *El Día* egunerokoan arkitu degu, Ernani'ko berri-emalle zan *Aitz-Zorrotz*'ek bialdua. Onela dio:

Txirrita zanen guztiz lagun maite Goñi'tar Joseba Andoni bitartez beste au jakin det.

Egun batez sagardotegi baten bi mutill talde arkitzen omen ziran, ta izugarrizko ez-baia izan omen zuten beren artian siñismen gañian, Jaungoikua bazala ta etzala. Gure Txirrita an omen zegon bazter baten ixil-ixilik, ta erabaki omen zuten, ori jakintsua zala ta orri galdeztzia. Itzik esan gabe ez alde batekuari ez beste kuari, olerki au abestu omen zun:

Jaungoikuaren Semia baño
aundiagoko gizonik
mundu onetan ez det siñisten
zanik eta izango danik;

(4) Manuel Zapirain, Bordaxar, Errenderi.

gurutze batez bere odola
guregatian ixuli (5),
kruzifikatu ez bazan ua
salbatzen etzan personik;
kristau fielak, ez sinistatu
jende gaiztuen esanik.

☆ ☆ ☆

Zein erritan zan ez dakit, bañan jai-arratsalde batean beintzat, bazkalondoan edo geroxeago, tabernaren kanpoko aiekan omen zegoen Txirrita exerita, eta bezperetatikan atera jendea, neskazarrak-eta.

«Emakume ezkongai edadetuak» esan bear omen da. Neri ala esplikatu zidan batek. Bañan aguroago esateagatik-edo, ori guk ikasi deguna ta ola esaten da.

Jende zar ori dena atera, ta Txirrita ikusi ta an asi omen ziran:

—Bertsoa kantatu bear dezu, Txirrita! Kantatu bear dezu!

Bai kantatu ere arek:

Erri koskor batian
eun errekus:

(5) Puntu au olaxe dago *El Día* ortan. Itxurik gabe alegia. Guk uste, *ixuri zun guregatik* edo olako zerbaít kantatuko zuan Txirritak.

cuarenta arrak eta
sesenta urruz;
zartuta daude erruz,
iñolako moduz
ezin konponduz;
dana betia dago
Mari ta Peruz (6).

☆ ☆ ☆

Bertso au bera beste modu batera:

Erri txiki batian
eun errekus,
cuarenta arrak eta
sesenta urruz,
zartuak erruz,
beren denbora juanak
ezin konponduz,
or daude moruz,
baztar danak betiak
Mari ta Peruz (7).

☆ ☆ ☆

Amezketako Juan Joxe Artola'k onela esan digu:

(6) Juan Mari Lujanbio, Saiburu bertsolariaren semea, Errenderi.

(7) Jose Ramon Erauskin Lujanbio, Txirritaren iloba, Gazteluene, Altza.

Txirrita askotan etorri oi zan Amezketara bertsotara, San Bartolometan, erriko festetan. Bere lengusu Saibururekin izaten zan; Prantzes-Txikiarekin ere baita; Fermin Imaz'ekin ere joan izandu zala aditu izan det.

Ta bein baño geiagotan gure etxera lo egi-tera. Erretoretxe-zar edo Garagartza-enea gure etxearen izena.

Gazta mindua esaten zion, gaztamanteka. Gazta txikituta egiten da, ta ura jan bear izaten omen zuan beti. Ura jan da ardo-puska bat edan.

Gure aitona zanari ere bazuan kantatua. Aren besoetakoa naiz ni. Auskalo zeren gaiean ariko ziran. Nik ez dakit orain bertso dana, bañan onela bukatu zuala bai:

ori gezurra edo egia dan
Juan Joxe artzaiai galdetu.

Batean, Amezketara festak pasa ta bueltan zetorrela, zaldi-kotxean sartu ta danak bertsoa kantatzeko ta kantatzeko, ta auxe kantatzen asi omen zan:

Kotxerua, jo itzik
zaldi oiek fuerte,
gelditu ere gabe
Tolosa'ra arte.

Bañan orduan emakume batek, altxa ta one-
la otsegin omen zion:

—Ez, ez, ori ez! Ni Olarrañ'en jetxi bear
det!

Ta arek moztu ta ortxe bukatu omen zan
Txirritaren bertsoa.

✧ ✧ ✧

Juan Domingo izena zun gizon bat bazan
Ernani'ko Larrañ baserrian, eta arek alaba ba-
tzuk.

Aietako bat mai serbitzen San Antonio ba-
tzutan Irubideta'ko tabernan, Epeleko-Etxebe-
rri baño lentxeago.

Mai serbitzen neska ori ta Txirrita antxe
tabernan, eta kafea ta pattarrarekin etorri ta
ari bota zion:

Aspaldi ontan ementxe negon
zuri begira jarrita,
Juan Domingoren alaba zera,
deitzen dizutena Rita,
pattarrarekin etorri zera
gonbidatzera Txirrita.

Puntua falta du; ni ez naiz gogoratzen bes-
terik (8).

✧ ✧ ✧

(8) Ernani'ko Pablo Zubiarrain bertsolaria.

Emendik, urte pranko Ernani'tik palta Txirrita. Ta batean etorri ta Ezio baserriko Manuelekin asi bertsotan. Manuel ura ezagutu nun; poliki egiten zun.

Txirritak bertso bat onela kantatu zun:

Zu Ezio'ko Manuel zera,
ni jaio nitzan Latxian,
garai batian barriyu ontan
neskatx ederrak bazian;
gazte denboran ibiltzen giñan
pandangan da baltsian,
gure orduko aixkire zarrak
danak ezkondu al zian? (9)

☆ ☆ ☆

Ernani'n, San Juanetako fiesta batzutan, Paulo Txikia zapaterua bazen or bertsolaria, ta ura, Saiburu ta Txirrita, irurak atera ziran plazara.

Paulo zapatero orrek Txirritari bota zion bertsoa, arentzako aña lan ia ez al zen emen, urrutira joan gabe; Frantzian barrena ibillia zen ba ura, Txirrita, argintzan.

Aldian lanik ez nualako
juan nitzan urrutietâ,

(9) Pablo Zubiarrain bertsolaria, Ernani.

amaika bider nere bizkarrin (10)
ibillia naiz maleta;
oraiñ etxian alperrik dauzkat
mallua eta paleta,
gusto badezu emango'izkizut
ni ez naiz aien zale-ta. (11)

(10) Oiartzun'go izkera *bizkarrin*; Txirritak etzuan olakorik esango.

(11) Koxme Mitxelena, Lekungarai, Altzibar, Oiartzun.

ZENBAIT GERTAERA

Ernani'ko presa egiten, Ubarretxena'ren presa egiten aritu ziranean, Txirrita ori astelen batean joan da, bera zeatu xamarra, igandean parranda-puskaren bat eginda.

Gero, nagusiarekin izan du sekulako diskusioa ta erritan egin dute saioa. Nagusiak lenbizitik ikaragarriak esan da ixilik Txirrita; ta gero Txirritak ere eraso dio erritan da ixilik nagusia.

Bukatu omen zuten errita-saioa ta nagusiak esan omen zion, Ubarretxena zarrak:

—Begira, Txirrita: gauz bat esango dizut!

—Zer esan bear dezu?

—Neri ola kolera etortzen zaitenean, pakean utzi bear zait!

—Ta biai batean etortzen bazaigu, orduan zer egin bear degu? (1).

☆ ☆ ☆

Ernani inguru ortan argintzan ari zalarik, gau bat osoa parrandan pasa ta urrengo goizean lanera joan omen zan Txirrita, batere lorik egin gabe.

An ari omen zan arri bateri jo ta jo, iñola ere exkiña ezin egiñikan. Arria borobildu egi ten da gaizki jotzen danean, da onela esan omen zion enkargatuak:

—Joxe Manuel, zer ari zera ola?

Ta Txirritak:

—Ementxe, egingo ote degun bola!

Nik ezin diot exkiñikan atera ta bertan dago la!

Ta bere artan utzi mallua ta arria, ta ber riz sagardotegira alde egin omen zuan (2).

☆ ☆ ☆

Juan Joxe Andola, orain il berria da; ura ta Txirrita alkarrekin lanean bolara batean.

Txirrita ori parrandan askotan. San Mar tzial batzutan parranda ikaragarria eginda, urren goizean berandu lanera; ordu bete geroago.

(1) Pablo Zubiarrain bertsolaria, Ernani.

(2) Migel Arozamena bertsolaria, Ernani.

Joan omen da lanera ta an omen zegon; trapu zar bat odolez betea Irun'go mataderan artua, ta an omen zegoan kontuak esaten da lanean asi eziñik.

Andola'k esan omen zion:

—Baño, Txirrita, asi adi lanean! Nagusia emen da ta asi adi lanean!

—Esaiok miñ artu detela!

—Nola?

—Trapuarekin beatza lotuko det nik, eta ik esaiok miñ artu detela!

Ta odolez beteta zegon trapu arekin an ari omen zan beatza lotzen da lotzen; da nagusia etorri omen zitzaion da:

—Zer pasatzen da, Txirrita? Kolperen bat artu?

Ta:

—Bai, aundi xamarra gañera!

—Zer? Arriren batekin?

—Ez, birekin; erdian arrapatu didate-eta!

(3)

☆ ☆ ☆

(3) Pablo Zubiarrain bertsolaria, Ernani.

Txirritaren ateraldi au len ere argitara emana du *Auspoa*'k, 18-19'garrenean, 210 orri-aldean; bañan emen diferente xamar kontatzen da.

Ni mutikoa orduan, da perratokira joana nintzan beia perratzero. Zinkune'ko tabernaren parean pasatzean, an ikusi nuan Txirrita ori, tabernatik poliki-poliki ateratzen. Bi makillakin izango zan ura, seguru asko. Ta an zai zeukan kotxe batean sartu zan.

Sartu zanean, okertu ederra egin zion kotxeari bere aldera. Ura okertua! Nik ez det sekulan ikusi, persona batek kotxe bati olako okerturik egiten (4).

☆ ☆ ☆

Bein batean, Lasarte'n festak ziran, eta beste jaialdi batzuen artean bertsolariak ere bai. Txirrita ere an zan, kantatzera etorria.

Beste asko bezelaxe, Lereboure mediku ospetsua ere an zan. Mediku ori, Bidasoa'z arunzko aldekoa zan berez, bañan Donostia'n zuan klinika.

Egun aietan, Txirritak ezpañean ubeldu edo mantxa txiki bat zeukan.

Medikuak, biaramonean, abixua etxera bialdu zion Txirritari, esanaz aren klinikara joateko.

Joan zan Txirrita, ta medikuak dana miatu ere bai. Ondoren onela esan zion:

(4) Jose Jenua, Marrakanea, Ernani.

—Errena kendu nai nizun, bañan ori kentzerik ez dago.

Gero onela jarraitu zuan esaten:

—Asko gustatzen zaizkit zure bertsoak, eta ni saiatuko naiz zuretzako bertsoatarako plazarik iñon billatzen dedan.

Bañan ori aitzeki bat zan; gero ikasi genduan zergatik eraman-arazi zuen bere etxera.

Erriko bikarioak esan zigun, nola Leremboure'k esan zion, Txirritak ezpañean zuan mantxa ura, zerbait ere gaitz txarren bat izango zan bildurra zuela; bañan etzala olakorik ezer.

Ubeldu ori andik puska batera berez joan zitzaion, eta Txirritak asko estimatu zuen medikuaren borondatea, orrenbeste maite zuela ikusita (5).

☆ ☆ ☆

Arruebarrena zarrari aditzen nion: tranbeko lana uzteko desiatzen egoten omen ziran, korrika sagardotegira joateko, Txirritaren txisteak aditzeagatik.

Berak egiten omen zitun txisteak eta danak jarri lertzen parrez, ta antxe sagardoa edan ta txisteak esan. Zortzi egunean igual antxe.

(5) Jose Ramon Erauskin Lujanbio, Txirritaren illoba, Gazteluene, Altza.

Batean, iru egun-pasa egin Olegario eta biak Mendiola esaten dioten baserri batean, da urrengo egunean Olegario etxera joan ta aldatu ta ostera Txirritagana.

Olegariok esan zion:

—Biyar Txandrene'ra joan bear diagu, an sagardo ederra asi omen dek-eta!

Ta laugarren eguna pasa ta ba omen dijoaz Mendiola'tik atera ta Astigarraga'ko kalean barrera *taka-taka-taka* Txandrene aldera, ta Olegariok esan omen zion alako batean Txirritari:

—I! Ire arreba ta koñadua emen zatoztik!

—Eztek egia izango!

Txirrita an asi omen zan, bruxa zimurtua ta bruxari tiraka ta tiraka.

Etorri omen ziran da Txirritak:

—Arratsalde on Jaungoikoak!

Ta arrebak esan omen zion:

—Arratsalde on esaten dek, arratsalde on? Ez al dek etxera joan bear? Lotsagarri zerria, ez besterik, zerria!

Ta Txirritak:

—Ni zerria banaiz, i ere ala izango aiz, ama baten umeak gaitun-eta! Aio! (6)

☆ ☆ ☆

(6) Pablo Zubiarrain bertsolaria, Ernani.

Bein batez, Txirrita ta bere lengusu Saiburuk bertsolariak alkarrekin topo egin zuten tabernaren batean.

Saiburuk onela esan zion:

—Triste ago, Joxe Manuel!

Ta Txirritak:

—Bai! Triste egoteko aña motibo ere badit!

—Zer dek ba?

—Zer dedan? Bi golpe txar artu dizkit!

—Bi golpe txar nun artu dituk ba?

—Nun artu ditudan? Bat, lan-tokitik despatxatu niotek; eta bestea, apupillo nengoen tokitik. Bi golpe oiek ez al dituk triste egoteko aña? (7)

☆ ☆ ☆

Bein batean, Txirritak, Astigarraga'ko sagardotegi batera zijoalarik, Lizardi inguru ortan bere lagun batekin topo egin ta onela esan zion:

—Goazen sagardo edatera!

Ta besteak:

(7) Segundo Kalonje, Oriamendi baserria, Aiete, Donosti.

—Bañan etzeukat dirurik!

Ta Txirritak:

—Etzaiok ajolik! Nik badit erronda baten-tzat!

Ala, joan ziran sagardotegira ta upelaren ondoan exeri biak. Ta Txirritak bere lagunari:

—I ez mugitu emendikan, upelaren ondotikan!

Lenbiziko erronda Txirritak pagatu zuan, ta andik aurrera, sartzen zan guziari, Txirritak bertsoa botzen zion, eta aiek sagardotarako gonbidatu.

Ala, gaueko amabietan, geiago sosik gastatu gabe eta sagardoz bete-bete eginda, biak etxera... (8)

☆ ☆ ☆

Bein batez, Txirrita sagardotegian zala, gurasuren batzuk etorri ta esplikatu zioten nola il zitzaien semea, nola ito zitzaien, eta nai lutekela bertso batzuk jartzea; ixtori guzia kontatu omen zioten.

Ta Txirritak: ea eskribitzen bazekiten.

Ta baietz.

Ekartzeko ba papera ta tinta.

(8) Migel Arozamena bertsolaria, Ernani.

Ta Txirritak danak kantatu, aotik aora bezela; eta, bukatu zituenean, ea ondo al zeuden da baietz.

Ala jarri omen zituen. Ez dakit gezurra izango dan ala egia dan (9).

Bertso auek, bearbada, Txirritak *Reina Regente* baporeari jarritakoak dira. Itxas-ontzi ori, lareun lagun berekin zituala, urpera joan zan. Ikus: *Auspoa* 103-104, 47 orri-aldean.

☆ ☆ ☆

Latze Txirritaren jaiotetxetik goraxeago Iturralde baserria dago, ta San Antonio batzuetan, eguerdi aldera, ara joan zan Txirrita. Atean egin zuan:

—Eup!

Ta etxeakoak:

—Oi, Txirrita! Pasa, pasa!

Ala, barrena sartu ta andik laixter maiera. Etxekoak alkarri galdetzen zioten:

—Ik gonbidatu al dek?

Ta:

—Nik ez!

—Nik ere ez!

(9) Pablo Zubiarrain bertsolaria, Ernani.

Ala, maiean exeri ta etxeko nagusia falta zala bazkaltzen asteko, ta Txirritak:

—Ez apuratu: janez itxogingo diogu!

Alako batean, etxeko seme batek:

—Norbaitek gonbidatuta etorri al zera, Txirrita?

Ta Txirritak:

—Ez, ez nau iñork gonbidatu; bañan ez etortzeko ere ez dit iñork esan ta etorri egin naiz bazkaltzera!

Danak parra egin zuten eta festa ederra pasa ere bai gero, Txirritaren bertso ta ateraldiakin (10).

Naparroa'ko Ezkurra'n festaren bat edo zerbait ere jarri omen zuten eta Olegario ta Txirrita oñez Ezkurra'raño.

Olegarioren semea jetxi da ta karrozerian —karrozeria zuten ba— aita falta.

Garai artan Goizueta'tik mandoakin-da etortzen ziran, da Pello esaten zioten bat orduan allegatu Goizueta'tik.

Olegarioren semeak:

(10) Migel Arozamena bertsolaria, Ernani.

—I!

—Zer da?

—Ez itun ba bide ortan nunbait ere ikusiko gure aita ta Txirrita?

—Bai! Pagoaga'ko ortan ziaztiken!

—Pagoaga'ko ortan? Oik dituk, oik! Elurra goien-bean ari zula-ta, nora zijoazen?

—Biak alkarrekin an joan dituk!

Goizueta'ra iritxi dira; bi etapetan Ezkurra'raño, urruti baitago ura. An alpargata berriak erosi ta aiek kolkoan sartu.

Gaua pasatzera, *Juan-Aundienea* esaten zioten ostatuan gelditu omen ziran.

Illuntzean, afaldu ondoan-edo, atera da Txirrita kanpora pixa egiteko asmoarekin, da, etxearen atzean artan ari zala, beste aldeko kale-ixkiñatik neska gazte bat korrika ta bera ia jotzeraño etorri kantoiean. Ikaratu da ta:

—Ai! —esan da atzera egin zun.

Ta Txirritak orduan:

—Ez ikaratu, gazte, ez ikaratu! Ez dizu koskik elduko, lepo-lepotik artuta daukat-eta!
(11)

☆ ☆ ☆

(11) Pablo Zubiarrain eta Migel Arozamena bertsolariak, Ernani.

Txirrita egun batean Ernani'n zegoela, an ikusi zuen bere ezagun batek eta esaten dio:

—Kaixo, Txirrita! Zer moduz?

—Ondo esan bearko —esan zion Txirritak.

—Aspaldian etzaitut ikusi!

—Gutxi ateratzen naiz-ta...

—Lengoan pasa nintzan zuen etxe-atarian barrena, eta ez nuan iñor ikusi, zakur aundi bat katean besterik.

—A...! Biak soldata iguala zeukagu! —esan da utzi zuen (12).

Diru gutxi zan garai artan eta pezetak bazuen bere itzala.

Astelen goiz batez, Txirrita zana aldamio gaiñean ari omen zan argintzan.

Patrikan eskua sartu zuen batean, duro aundia billatu etzuen ba?

—Ederra izango ukek onenbeste diruen jabe izanik, or beera erori ta lepoa autsiko banu! Ez, ez nauk orren tontoa!

Ta, dana bertan bera utzita, sagardotegira joan omen zan ura gastatzera.

(12) Jose Ramon Erauskin Lujanbio, Txirritaren illoba, Gazteluene, Altza.

Gaur ez luke asko luzituko duro batekin
(13)

☆ ☆ ☆

Arrantxo aundia egin zuten igande eguardi artan.

Ainbeste ardo edan ondoren, *vermuta* gaiñetik.

Errukituta bezela, inguratu zaio bat Txirritari, ta onela dio:

—Orrenbeste ardo beltzen ondoren oso *peligrosoa* duzu edari ori, Txirrita.

—Ez dago kuidadorik, preso sartu dut eta (14).

☆ ☆ ☆

Eun da berrogei kilotik gora zan Txirrita.

Gerri-buelta ikaragarria bear pixu oiek artzeko, oso altua etzala jakiñik.

Txixa-larritu da egun batean, eta ari da errekatxo egiten.

Mutil koskor bat begira, arreta biziz.

(13) Basarri: *Mi atalaya montañera*, *La Voz de España*, 1973.X.11.

(14) Basarri: *Mi atalaya montañera*, *La Voz de España*, 1971.III.7.

—Ezer ikusi al duk, mutiko?

—Bai, jauna!

—Eskumuiñak emaizkiok, nik amar urte ontan ez diat ikusi-ta (15).

(15) Leku beretik.

TXIRRITA TA ARTZAI-TXIKIYA

Artzai-Txikiya ere, Txirritaren denborako bertsolari bat izan zan. Aren aitamenak, orain baño len ere egin izan ditu *Auspoa*'k: 18-19'an, 125 orri-aldetik aurrera; eta 76'an, 129 orri-aldetik.

Orain urrengo bertso-pare au, *Auspoa*'ren 18-19'an ere eman ziran argitara, 127 orri-aldean. Bañan onoko ontan, bertsoak eta gertaera, biak ere oso beste aldera jarriko dira. Orregatik, berriro argitaratu bearrak zirala pentsatu degu.

Errenderi'ko Bordaxar'ko Jose Zampirain bertsolariaren seme Xalbadorrek idatzi ta bialduak ditugu:

Iñoiz alkarrekin lanean aritzen ziranak izan bear zuten Txirrita eta Artzai-Txikia; argintza-lanean; Txirrita ala baitzan.

Argiñak ezik, bertsolaririk onenetakoak ziran, eta iñongo festa, ezta eta bankete, dei asko artzen zituztenak; eta geienetan, beñepin, biak alkarrekin joaten ziran.

Baña komeni zitzaiotenean, bazekiten alkarri tranpi koskorrak egiten.

Artzai-Txikia bakarrik egokitu zitzaion batean, mutil gazte batek ala esan omen zion:

—Laxter ezkontzeko asmoak ditut, eta olako lekutan, biyar illunabarrean, lagunen artean apari-lege bat egin nai genduke, nere mutilletako despeira bezela. Konbidatuta zaude! Etorriko al ziñake?

Etzuan bi bider esan bearrik. Baño au Txirritatzaz oroitu zan eta ala erantzun zion:

—Beti Txirrita ta biok ibiltzen gaituk. Etorri al litekek?

—Utzi akiozu Txirritari; gu pobre xamarrak gera, eta nondik sortu arentzako diña?

Txirritaren ixillean, onek jakingo etzualakoan, joan zan Artzai-Txikia bakarrik. Ez alperrik: andik edo emendik, astelen-arratserako jakiñaren gañean zegon Txirrita.

Ez-jakiña egin zuan; etzuan aitatu ere. Baño berekiko ala zion: Txerri-muniak, ordañetan! Egokiera on baten zai geratu zan, berak beste ainbeste giteko asmoan.

Ez dakit noiz, baño egokiera ori etorri zitzaion Txirritari. Ez edozer moduzkoa gañera. Indiano aberats batek:

—Aizak, Txirrita: diru-puska baten jabe egin gaituk, eta, olako lekutan, biyar arratsean apari eder bat zeukagu. Nere lagun-arterik geiena ere an izango dek. I etorriko baintzake, jai eder bat egingo genikek.

Eskuak igurtziz eta aldez aurretik apari eder ura ausnartuz, baietz, baietz, joango zala.

Eundoko jaia egin zuten. Erregali batzuek ere eman zizkioten Txirritari.

Astelenean, ezer pasa ez balitz bezela, lanean jardun zuten biak eta asper-asper egiñak erretiratu ziran txabolara, bakoitzak al zuanetik apaltzera.

Artzai-Txikiak sardin zar bat jarri zuan brasa gañean erretzen. Txirrita, berriz, zipotz bat bat artuta, labanarekin ari mutur zorrotz bat ateratzen asi zan. Artzai-Txikia, bere sardin zarra erreaz, bere lekutik Txirritari begira zegon, arriturik.

—Zer? Bareak iltzera al oa ziri orrekin?

Txirritak, irri maltzur bat egiñaz, erantzun zion:

—Laxter ikasiko dek zipotz onen malezia!

Kolkotik edo ez dakit nondik, bi arra luzeko lukainka-muturra atera ta zipotz zorrotz ari sartuz, su gañean jarri zuan, *zar zar zar* erretzen koipea zeriola.

Artzai-Txikia, irrikitzen, ari begira zegon. Berekiko:

—Nere ixillean non ibilli ote dek au?

Ura arentzako burla geiegia zan. Ezin, bada, ixilik eraman. Lagunak ziran eta zer esan bear zion?

Bertsolaria izaki eta onoko bertso onekin kontatu zizkion bere kezkek:

Andik emendik deia ugari
badu oraingo bolaran,
neri kasorik egin gabe au
ez dakit nora joana dan.
Besteren bizkar bizitze ori
ai zeñen gauza ona dan!
Errenta ederrik aterea da
bart arratseko jornadan.

Txirrita, Artzai-Txikia kantari ari zan arte, lukainka-muturrari eragiñaz, sutara begira omen zegon; erne asko, ordea, esaten zuana entzunaz.

Bukatu zuan orduko, zigor batekin jota zal-diak saltatzen duan bezela, bat-batean zutitu omen zan, bertso onekin erantzunaz:

Ollasko erria nai ezik eta
ura ardozko asia!
Beste gauzetik ere bagendun
nobiyuaren klasia.
Ez nuan uste Artzai txar onek
ortan kargurik artzia;
aizak, aurreak erakusten dik
nola dantzatu atzia.

☆ ☆ ☆

Onoko gertaera ta bertso auek ere, Salbador Zampirain orrek berak idatzi ta bialiak dira. Bertsoa, Txirritak Prantzes-Txikiari kantatua ote dan esaten zan Auspoa'ren 18-19'an, 141 orri-aldean.

Ez dakigu zer izango dan; bañan Salbador onek beste txetasunik ere ematen du eta komeni da, guk uste, emen ere argitaratzea. Onela dio:

Txirrita gaztetxoa zala, bertsoetan asi ta negarrez utzi omen zuan Artzai-Txikiak Txirrita. Baño etzitzaion aztu: urte batzutara, Txemine'n arrapatuta, bereak eta bost esanta, zapaldua utzi zuan Artzai-Txikia. Onek ala esan omen zion:

—Geiago aizela ta ergelkerin!

—I aritu intzan, bada, neri Errenderi'n!

—Esan bear dekana esan akidak izketan!

—Ez bertso au kantatu gabe:

Saltsa guzitan sartu bear dezun
enbustero ta litxarra,
inpernuetan erre bearra
ori daukazu lan txarra;
lendabiziko illea eta
ondoren berriz bixarra,
burruntzi-puntan bueltak emanaz
geratzen zaizun pixarra.

TXIRRITAREN KEZKA (1)

Txirrita bere arrebarengana Gazteluene'ra etorri baño len, Altza'ko Arriaga'n bizitzen zan bere anai Juan Marirekin.

Irurogei bat urte zituen garaian, errena asi zitzaien, eta lanerako gutxi balio zuan.

Len gazte denboran nai zuen tokian ibilli baitzan, berak jakingo zuan zer ixtimazio zeukan etxean, eta egun batean ala esan zion bere anai Juan Mariri:

—Aizak, Juan Mari: joango al aiz Ernani'ra eta galdetuko al diotek ia bai ote daukaten edaderik edo artuko ote nauten Mixerikordian?

—Ikusiko diagu —erantzun zion Juan Marik.

(1) Atal au, Jose Ramon Erauskin Lujanbio, Txirritaren illobak idatzia.

Ala, joan zan Ernani'ra, eta esan zioten bere anaia etzala gauza lanerako, eta zer edade zeukan ere bai, ta Mixerikordira joan nai zuela ta ia artuko ote zuten.

Baietz erantzun zioten: bertako semea zala ta edadea bazeukala, eta, lanerako ez bazan gauza, joan zedilla nai zuenean.

Etxera etorri ta esan zion Txirritari:

—Esan zidatek, lanerako ez baaiz gauza, edadea badaukakela eta joateko nai dekenean.

Eta orduan Txirritak onela erantzun zion:

—Uste al dek ni Mixerikordira noala?

—Zertarako esan didak bada orduan?
—erantzun zion anaiak.

—J e n d e a r e n borondatea ikusteagatik!
—esanda utzi zuen Txirritak.

OROIPENAK (1)

Ezaguerara sartu ordurako ezagutu nuan Txirrita; bi baserriak ere —Gazteluene ta Bordaxar— alkarrengandik urbil xamar daudenak dira-ta.

Gure sortetxearen ondoan zeukaten barruti koxkor bat; guk *Alorra* izenarekin ezagutzen gendun.

Aien baserritik urruti xamar nola baizegon, ango ia urteroko uzta artoa ta babarruna izaten zan. Jakiña, gure oitura xarra zanez, arto artean ereiten genitun ere arbi ta paotxa nastuan, eta orrela urteko lau uzta biltzen ziran.

Berrogei ta amar bat urte inguru badira noski. Goizean amarrak aldera azalduko zan gure

(1) Atal au, Bordaxar baserriko Jose Zapirain bertolaria zanaren seme dan Salvador Zapirain'ek idatzia.

Txirrita, geldi-geldi, bere iritaria eskuan eta zurzko sega-poto txiki bat bizkarretik zekarrela.

Lantokira ordurako, amaika itxogin-aldi egingo zitun, alderdi guzietara begira; etzan presakako langille oietakoa.

Noizbait iritxiko zan alor txikira. Iritariari sega-arriarekin pasara bat edo bi emango zizkion muturretik atzera, eta, eskuari txistu emanaz, erasoko zion bere lanari, lenengo pikotxean.

Baño laxter aspertuko zan. Postura nekosoan zan ura arentzat, ordurako loditua ta astun xamarra baizegon.

Gero, belaun bat lurrean zuala, aspertu arte. Laxter aspertzen zan. Saioxka txikiak baño ugari egiten zitun. Egoarte guzia bere mende zeukan ortarako.

Amabiak inguru orretan azalduko zan gure etxean. Etxe aurreko arrizko petrillan exeriko zan eta lenbizi ikusten zuanari aginduko zion:

—Aizak, txikito: ekatzak meserez txarrokara bat pitar!

Txarro pitarra, gutxienera jota ere ortxe-ortxe litro ta erdi kabituko zitun; patxaran uraxe ustu arte an ariko zan, gizon batekin bezela guretako umeren batekin izketan.

Ustutzen zuanean, «Eskerrik asko, txikito!» esanta, lasai-lasai joango zan berriz lengo lanera, paotxa ebakitzera, alik-eta etxeakoak gurdia-ekin billa etorri arte.

Bein bukuari bertsoetan ari zala somatu gendun. Bost edo sei bertso kantatu zizkion, eta, kukuak andik aldegin zuanean, bera ere ixildu zan.

Andik laxter gure etxera etorri zanean, ala galdetu genion:

—Zerkin aritu zera ainbeste denboran bertsoetan?

—Kukuarekin —erantzun zigun.

—Eta zein zan geiena?

—Izutu ta lenengo arek aldegin du beñepin-ta, ni onena esan bearko.

Aita presa aundirik gabe atarian arrapatzen bazuan, asiko ziran biak izketan eta aztutzen zitzaizkion paotxak eta etxeakoak, eta ura *Alorra*'ra berriz joaterako, arek ebakia ta geiagorekin aldegiñak izaten ziran andik.

Beti oso lagun maiteak izan ziran nere aita ta Txirrita. Onek eta Fermin Imaz jaunak beren zaputz-aldia izan zutenean, nere aita zanak bederatzi puntuko bertsoak jarri ta biali zizkion Txirritari. Neronek kopiatu nizkion. Aiek bukatu zuten ta bertsoak galdu egin ziran.

Jaietan ere, askotan guk arekin topo egiten gendun bidean: gu mezetatik etxera ta ura mezetara. Igande ta jairik etzuan uts egingo.

Askotan, Peregrinene'ko ondoan, bidearen

goiko kroxkan egoten zan exerita, gu etxera-koan.

Bereala ume-salla inguratzen zitzaion, eta, apaiza umeei dotriña erakusten bezela, an ariko zan pazientzi osoan umeen galdeerai erantzuten:

—Bai, iru etapetan joaten nauk elizaraño: au dit lenbiziko etapa, bigarrena Martillun, irugarrena berriz Dendaberri.

Aitak-edo esan ta jakiten gendun, olako lekutan bertso bikañen batzuek kantatuak bazituala; eta, guk berriz kantatzeko eskatzen genionean, bereala kantatuko zizkigun bi edo iru. Bertan asmatuak izango ziran noski, baño gu kontentu geratzen giñan.

Errezatzen al zuan galdetu genion bein.

—Errezatu? Txirrita fede gabea dala uste al dezute zuek? Bai, bai; nik egunero-egunero errezatzen det, eta egunero purgatorioko anima gaixo bat bialli zerura.

—Nola dakizu zuk ori?

—Bai, umeak, bai; errex da ori jakiten. Aita gure baten paltan dagon animarentzat errezatzen baidet goizero; goizero aita gure bat.

Bere itxogin-alditxoan egiten zuanean, zutituko zan ta *tapa-tapa*, geldi-geldi, jarraituko zion bere bideari.

Altza'n, erriko jaietan, etzan garai aietan bertsolaririk paltatzen, eta, Txirrita bertan bi-

zitzen zan ezkeru, ura jakiña izaten zan bat. Geienetan, bere lengusu Saiburuk lagunduko zion.

An ere, ain atsegiña ta goxoa zan Txirrita umeekin, beren saioxka bukatu ordurako an giñan gu bere inguruan. Irripan eroritako erroskill-mordoska izaten gendun beti eskuan.

—Aizu, Txirrita: erroskill bat jango al zendeuke?

—Ekatzu, ekatzu maite orrek! Etzait gaizki etorriko!

Baño etzan beñere batekin konformatuko. Bigarrena eskatuko zigun bere andrearentzat; beste irugarren bat ere bai, ura semearentzat.

Guk ondo genekin mutilzarra zala eta par egiten gendun. Ajola zion ari! Guk bertan jatea nai izaten gendun, baño ez nuan beñere bat bakarrik ere jaten ikusi. Bere blusa beltz aundi aren patrikak, besteren bizkar erroskillez beateak eramaten zitun etxeko bere illobentzat noski.

Bein, Ernani'n, etxez-etxe kantari diru biltzen zebilela, indiano aberats bat etorri zala esan zioten; baita txuxen asko ara joan ere.

Bertso batzuek kantatu ondoren, leiora aterata, *zapla!*, duro zillarra bota omen zuan indianoak bidera.

Urrengo urtean ere bada, duro zillarra etza-

la ain errex irabazten ta joan zan berriro ere, eta indianoak bi pezeta bota omen zizkion. Ordurako etzan sari txarra.

Irugarrenean ere joan zan Txirrita indiano oparo arengana, eta beti bezela jardun zuan kantatu eta kantatu, baño an etzan indianorik agertu.

Aspertu zanean, ala kantatu omen zion Txirritak:

Orain bi urte durua zan ta
joan dan urtean bi pezta,
ni deskuidatzen ez banaiz, aurten
xentimorik ere ezta (2).

Olegario bertsolaria oso laguna omen zuan Txirritak, eta, il zala ikasi zuanean, joan omen zan ikustera.

Kajatxo beltz batean sartua omen zegon, lau kandelen erdian; gurutze txiki bat eskuetan eta lore batzuak ere bai ondoan.

Amaika bider bertsoetan jardunak izango ziran biak alkarrekin, eta nola agurtuko zuan Txirritak bere laguna? Oitu bezela, bertso batekin.

Baño, beti bezela etzion Olegariok bertso-rik trukatu. Nola? Illa zegon gaixoa-ta. Txirritak ala erantzun omen zion orduan:

(2) Kopla au, *Auspoa*'ren 18-19'an, 170 orri-aldean ere argitaratu zan; bañan emen zeatzago kontatzen da gertaera.

—Oraintxe sinisten dit benetan il aizela! Ez intzan bestela erantzun gabe geratuko!

Ernani aldeko erreka-zuloren batean argintzan aritzen omen zan Txirrita, beste lagunen batzuakin.

Egun batean, arrats guzia oskarbi egon ondoren, egundoko jela egin omen zuan, eta goiz aldera arrasta-laño itxi-itxia sartu.

Joan omen ziran Txirrita eta lagunak lane-ra. Etzuten nagusirik an eta iñork agindu gabe asi ziran lanean. Baño otzarekin etzutela burutuko, kopet illuna omen zeukaten danak, eta ez argiena noski Txirritak.

Etorri omen zan noizbait nagusia eta ala esan omen zien:

—Goizkiro biurri onekin nola asi zerate lanean?

Asi egin gaituk; geratzeko etziguk esaten iñork! —erantzun zion Txirritak.

—Jainkoagatik gaurkoz utzi akiozute lanari, eta iri, Txirrita, goizkiro oni dagokion bertso bat kantatzen badidak, ordainduko dit egun guziko!

Etzuan bi bider esan bearrik; laxter kantatu zion, eta onelatsu:

Jela gaiztoa egin digu gaur,
au da goizkiro preskua!

Egun guziyan euzki beroak
ukuitzen ez du lekua.
Belarriyak beltz, sudurra ubel,
zatar batekin lepua,
bestetan ezin berotu eta
bragetan daukat eskua (3).

—Bejondeikela, motell!

Bertso batekin irabazi zuan egun guziko saria. Bertsolaria izateak zerbaitetarako serbitu bear zion ari ere.

(3) Bertso ta gertaera auek, *Auspoa*'ren 18-19'an ere badaude, 48 orri-aldean; bañan oso beste aldera biak ere.

BARE ADARDUNA

Orain urrengo bertso au, Txirritarena zala esaten genduan *Auspoa*'ren 18-19'an, 29 orri-aldean; *Auspoa*'ren 66'an, berriz, 37 orri-aldean, Asteasu'ko Zakarra bertsolariarena izango ote zan. Gaurko ontan, ordea, beste testiguanza bat agertu bearrean gaude.

Errenteri'ko Enrike Elizetxea'ren bertso-bilduman. periodiko-puska bat azaldu da. Puska orretan, *Txirrita Bertsolariya* izeneko idazlan bat dator. Eskuz idatzita, onoko itz auek: *La Vox de Guipúzcoa, Martes 16 de Junio de 1936*. Artikulo ori azaldu zan eguna izango da.

Firma bezela, letra auek daude inprentaz: *Eatar-ek*. Ta ondoan beste itz auek eskuz: *es Enrique Elizechea*.

Eskuz erantsitako oiek danak, Enrike Eli-

zetxea orrek berak idatziak dira, dudarik gabe; beraren letra da.

Ortaz gañera, firma ori onela askatu bear litzake, Elizetxea jaunaren seme Manuelen iriziz beintzat: *Elizetxea Arrieta'tar Enrike'k*.

Idazlan orrek merezi du onera oso-osorik aldatzea. Ona emen:

«Oraindik egun gutxi dala, irakurri nituen pozez izperkingi ontan bertan *Otarbe* jaunak euskera garbi ta ederrean idatzitako berri batzuek gure *Txirrita* ospetsuaz, eta orduan bururatu zitzaidan aspaldi bertsolariyak berak edestu edo kontatutako gertaera bat. Aspaldi, bai, zoritxarrez, zergatik orduan mutill gazte eta liraña nitzan eta oraiñ aguretua arkitzen naiz. Ortatik igarriko dezute gertaera gaur goizekoa ez dala.

Txirrita, Ernanin jaioa bazan ere, oso gaztetan bere guraso eta senideakin Errenderira bizitzera etorri zan, San Markos izendatzen dan mendi ederraren oñian arkitzen dan baserri *Txirrita* deitzen zaionera. Orregatik, Joxe Manuel Lujanbio izandu da ezaguna, baserri orren izena izengoiti bezela duela.

Txirrita argiña zan eta denbora aietan ere, oraingoetan ezik, argiñtzarako baño, argiñak etxe inguruan egoteko egualdi obiak izaten ziran maizko.

Ala, beiñ, erdipurdiko eguna zan eta nere

lagun batekin joan bear izandu nuen, egiteko batez, baserri arren aurretik, eta an ikusi genuen gure bertsolariya baberrun baratz baten inguruan.

—Jaungoikoak egun on dizula, Joxe Mañuel! Etxe aldi?

—Ala dizutela zueri ere. Bai, gaur ere, lanerako baño etxe inguruan egoteko giro obia dago, ta ementxen nabill bare billa.

—Bare billa? Zer dala-ta?

—Gizona, ezin degu burutu; baberrun dena ondatu digute iya. Auxen da komeriya. Guk zerbait egiñ nai eta oiek egiñ baño len jaten digute arrapatzen duten guziya. Ezin liteke orrela iraun! Lengo goiz batean, denbora txarra zan lanerako, etorri nitzan onera, eta, jaunak, ura bare pilla! Ez dakit zenbateri kendu nion biziya. Geiena txea; bañan bazan bat gizen, mardul, aundiya. Ura izango zan noski beste guzien ama. Garbitasun eder egin nuen goiz artan. Andik iru edo lau egunera, beste jiratxo bat egiñ nuen eta or topatzen det beste bare guri aundi eder bat. Ura izango zan, nere ustez, len ill nituen bare txe aien aita. Aserre biziyan, jarri nitzan beste ume pillen bat arkitu bear ote nuen ustian; baña bazter guzietan ibilli arren, etzan besterik ageri. Jarri nitzaion begira eta bota nion bertso txo au, nere birikak zuten indar guztiyakin, inguruetakoko bare denak entzun zezaten:

Deabruaren gisako
bare adarduna,
nola tratatu dezu bart
nere baberruna?
Lengo egun batean
ill nizun laguna,
geroztik emen zabiltz
triste alarguna,
jo ta botako zaitut
sasiyan barruna.

Eta esan ta egiñ, atzapar aundi onekin jo-
ta, lerdekatu nuen eta or joan ziran aidian gu-
re barearen... txermoni guziyak. Nonbait or-
duan, emen inguruan arkitzen ziran bare denak,
batzarren bat egiñ zuten eta epaille edo juez
onen zorroztasunaz ikaratu eta denak emendik
aienatuak izan bear dute, bada geroztik bat
bakarrik ere ez da azaltzen. Eta, nere aserre
biziari eskerrak, uste det baberrun puskatxo
bat bilduko degula aurten; eta, gaur bezelako
egun txarretan, irabazi-piderik ez danian, atse-
giñ izango degu goiko sapai edo ganbara ortan
baberrun pilla bat izatea. Beintzat goserik ez
degu izango, eltzekaririk gabe ez geralako arki-
tuko; eta gañerako bizitzeko bear diran gau-
zak, gure Jaungoikoak bialduko al dizkigu. Ni
beñepiñ siniste ortan nago.

—Ederki, ederki, Joxe Mañuel! Egiñ bada
gogor bareari eta egun on bat igaro!

—Ala berian, jaunak, eta ondo juan!».

OSABA TXIKIA

Edozein bertsozalek dakiana, Txirrita ta Saiburu bertsolariak alkarren lengusuak ziran; aitak anaiak. Orregatik, Saibururen seme-alabak osaba txikia zuten Txirrita.

Oar ori aurretik egin bearra zegoan, urren-go gertaera au ulertuko bada. Saibururen seme batek, Sebastianek, kontatua degu:

San Martzial irugarrena zan. Gauean, etxerakoan, joan giñan Altza'ra. Ta aita ta Txirrita, biak, etorri ziran Irun'dik.

Ta trumoia ta tximixta, ekarri zun denborale bat...! Ala, sartu giñan Martillune'ko tabernan, da, zurruta-puska bat egiñez, lasai egon giñan. Bai egon bear ere. Puska batean etzegoan andik ateratzerik. Bañan, bearbada, atertuta ere igual egongo giñan gu, toki ona gendun-eta.

Pixka bat atertu zunean, goizeko iru t'erdiak baziran, da ari laguntzeko iñor ez al zan, Txirrita ori, Gazteluene'ra joateko. Karrua eka-riko zutela.

Ala, Txirrita ta biak etorri giñan karruan Irazune'ko atariraño. Antxe karrutik jetxi ta orduan ba laguna bear. Bide-puska batean joan giñan da:

—Illoba, itxogin pixka bat! Nere lendabiziko estazioa auxe da!

Elementak egiñak zitun; baño elementak! Ala ere, Txirrita ori *panpa!* putzura. Bueno, lurrean exeri zan pendizaren kontra. Ura gogoratzen zaitan bakoitzean, parrez egoten naiz. *Plasta!* Ainbesteko gizona putzura! Etzun bustitzeko bildur aundirik eramán. Ederki bustita joan zan. Ni ere alatsu etorriko nintzan, baño ajola aundirik ez.

An egon giñan ba pixka bat. Andikan altxa ta berriz beste bide-puska batean joan giñan, bide erdia edo ola, ta berriz ere:

—Auxe da nere bigarren estazioa!

Ta *panpa!* berriz ere. Len esan dedana, kantidadia zegon euria egiña; kantidadia! Gero altxa giñan da:

—Oraingotikan joango gera ba! Joango gera ba!

Bide ortan goazela, onela esaten dit:

—Zuk ni osaba txikia izango nazu ba? Osaba txikia izango nazu?

—Ala esaten dute.

—Aundiagorik ba al dezu ba? Aundiagorik?

—Ez det uste.

—Bai, berriz ere lanak izango dituzu ba aundiagorik izaten!

Joan giñan etxeraño ta bastoiarekin atea jo zun. Atera zan Xaturdino, bere koñaduaren anaia, ta:

—Sagardoa ekar zazu!

Sagardoa edaten biak aritu giñan, da ordurako beñepein lauak aldean izango ziran; ez baziran ere, alde xamarrean.

Despeira egin gendun, da ni *tapa-tapa-tapa*. An etzegoan urari iges egiterik. *Plisti-plasta plisti-plasta*, ortikan San Marko'ren barrena etxera.

Ordurako beintzat lau t'erdia edo geiago baziran, etxera etorri nintzanerako, ederki preskatua.

SAIBURU'N (1931)

Amalau edo amabost bat egun igaro omen zituan bein batez Txirritak Saiburu baserrian.

Saiburu baserri ori, Errenteri'ko partean dago, Zamalbide ondoan, gain batean.

Bertako nagusia, Juan Jose Lujanbio, Saiburu bertsolaria alegia, lengusua zuan Txirritak, len ere esan degunez; ta bertsotarako laguna ere bai. Askotan joaten ziran alkarrekin kantulanera.

Saiburu bertsolariaren bi seme, Juan Mari ta Sebastian, izan dira, ain zuzen, egon-aldi orren berri eman digutenak. Beren esanak, danak batera jarriko ditugu, zeñek zer esan digun berexi gabe:

Amalau edo amabost egun uste det egin zitula gure etxean.

Egunean bi edo iru aldiz sagardoz bete-bete egiten zan. Goizean, amarrak aldean edo al zanean jeiki, ta bakallo errea jarri-azi, bakallo errea piper mordoska batekin. Orduan auskalo zenbat baso edango zitun. Ondoren lo-kuluxka egin da arratsaldean berriz, ta illunabarrean beste jornara.

Sagardoa edanta bertsoak kantatu. Jendepuska bat ere biltzen zan da:

—Ea, Txirrita, bota bertsoa! Bertsoa bota, Joxe Manuel!

Ta asi bertsoan da ixildu ere ez. Gure aita ere an izaten zan, Telleri-Txiki ere baita, ta lagun geiago ere izaten ziran, ola pixka bat jarduten ziranak, eta aiekin denakin ura bertsoan.

Bi litroko txarroak ekartzen zituzten, gutxiagoetan billa joateagatik, arrebak-eta. Bañan alare, sagardoa ona zanean, ez ondatzen. Ondatu baño len edan egiten zan, eta gure arrebak-eta nai baño geiagotan joan bear billa.

Astigarraga'ko *Begi-Txikiya*, segan jokatuta ura, ta arek orduan bertsoak jartzeko zitun, da bertso aiek jartzeko neroni (Sebastian) bialdu niñuten billa. Onera etorri ta egun berean joana etzan beintzat (1).

(1) *Begi-Txikiya*'ren bertsoak eta zenbait berri: *Auspoa*, 101-102, 214 orri-aldetik aurrera.

Begi-Txikiya ta *Ondartza*'ren sega-apustua, 1930.X.1'an jokatuta zan. Beste aldetik, berriz, sagardo edateko garaia udaberrian-edo izaten da. Orregatik, bertso auek 1931 urtekoak izango dira; ta ordukoa, baita ere, Txirritaren Saiburu'ko egonaldi ori.

Diferentzi aundiko bertsolaria zan Txirrita ura. Onena ere, nik usteko, noski ura izango zan; bañan edanarekin etzuan balio. Edanarekin gaiztotu xamartua zegonean, gaizki esaten zekiena izango zan ura.

Onen-onenean zegonean, tankera onean alegia, iñor gabe baldin bazegon edo bestela beste norbaiti asi-azteagatikan, onela kantatzen zun askotan (2).

Greziyako Rotxillek
 bêt du galdu munduie;
 kontra duk Españiye,
 baita ere Frantziye,
 Austria ta Alemaniye,
 kasik mundu guziye.

(2) Doñua, beti bezela, guk magnetofonoz jaso ta Manuel Yaben eta Ambrosio Zatarain'ek solfeoz papereratua.

Ori, Saiburu'n ere kantatu zuan, bañan bes-tetan ere bai. Bein baño geiagotan aditu nion ori kantatzen.

Bañan gaiztotu xamartua edo ola zegon ga-raiean, geienetan tabernariari kantatzen zion. Beste bertso ori ez daukat dena gogoan, bañan bukaera bai:

Zu ikustean gôratzen zaizkit
gordeko puxka guziak.

Militarrak ere, tenientea ta kapitana-ta, ego-ten ziran orduan San Marko'n. Txirritak itzik ere etzekien ia esateko kastillanoz; bañan tenien-tea Irun'goa zan, Telletxea apellidua zun bat, eta onek euskeraz entenitzen zun bastante, ta arek esandakoa kapitanari esan, da aiek sagar-doa eman da antxe.

Bertso bat euki nun denbora prankoan go-goan, da orain aztua daukat. Bukaera badakit ordea:

Biba tenientia
eta kapitana.

Ta kapitanak bostekoa eman-eta, Irun'go arek esaten zizkanakin.

Auzokoak-eta, jende asko etortzen zan sa-gardo edatera. Batean, baserritar bat denbora asko egiña Saiburu'n eta ondo esanean artu zuan lagun batek:

—Etxera joan bear dezu gurekin batean!
Azienda gaixoak ere onezkero gaizki egongo
dira-ta!

Ta arek erantzuna:

—Zuen etxean ere eztira ba premioetarako
modukoak egoten!

Goiz batean, alpretak eta galtzerdiak, arti-
llezko galtzerdi zuri-zuriak, eskuan artu denak
eta an zetorren Txirrita eskalleretan goitik bera.

Guk gosaldu egin nai elizara joateko, emen-
go ermitara joateko, ta ama sardin zarrarekin-
da tortilla egiten-edo, ta Txirritak orduan one-
la kantatu zuan:

Zuek usteko dezute bañan
enago oso lasaia,
Zalduniote eguna gaur ta
sardin zarraren usaia;
animarentzat mesederik ez,
gorputzarentzat etsaia,
eztek, ez, ola bizitu izana
Izuela'ko artzaia (3).

Bertso ori, galtzerdiak jantzi baño lenago-
tikan kanta.

(3) Bertso au *Auspoa*'ren 106'an ere argitaratu
zan, 24 orri-aldean; onen urrengoa, berriz, *Auspoa*'ren
18-19'an, 132 orri-aldean; bañan kontraera onetatik ezin
atera ditezkenak dira ta berriro jartzen ditugu liburu
onetan.

Beste batean, onela entzun nion esaten:

—Toki prankotarako izango ditugu deiak aurten. Kontatzen aritu gera, ta zuen aitak bosteun bat pezeta ekarriko ditu; ta nik ekarriko ditut beste nunbaitetikan ere, iñora joaten banaiz beintzat, eta ederki dago.

Bost duro izaten baitzuten. Bost duro, ortarra allegatu zanean. Ura Gazteluene'ra joan da geroago asiko ziran bost duro kobratzen.

Arratsalde batean, Txirrita eta gurea eta Xaturdino eta denak ziran. Makiña bat bertso kantatu zuten!

Xaturdino ori, Txirritaren koñaduaren anaia zan; Erauskin. Gazteluene'n jaio ta bertan bizi zana.

Oso ondo kantatzen zuna zan. Plazan-da, gutxi ibilli egiten zan; edo batere ez. Bañan Bordaxar'ko Joxe ta biak, gustora xamar sagardotegian-edo asten ziranean, etzuten orduan iruna bertso ta ola kantatzen... (4)

Arratsa zan da berandu. Egualdi illun-illuna zegon. Xaturdino nerekin an zegon kanpoan, da:

—Joan egin bearko det ba nik!

Ta joaterako kantatu zun. Ez daukat orain

(4) Xaturdino Erauskin orren berri, *Auspoa*'ren 76'an; ta Bordaxar'ko Joxerena, Joxe ZapiRAIN'ena ale-gia, *Auspoa*'ren 123-124-125'an.

gogoan nola kantatu zion; bañan beintzat illuna zegola ta joan egin bearko zula, ta arrebak zeozer galdetzen bazion zer esan bear zion-da galdetu zizkion arek Txirritari.

Ta onek erantzun zion:

Illargirikan eztagola ta
kanpua oso itzala,
eskerrik asko, nere laguna
ona eta serbitzala;
urte askuan gure Jainkuak
olaxen arki zaitzala,
arrebak galde eiten badizu
lenago iñoiz bezela,
esan zaiozu izebarekin
morroi gelditu naizela.

Egun batez, an auzoko bat, sagardotegira askotan joaten zana. Ni baño kinta bat zarragoa zan, da mutilla langillea. Naiz baserrian da naiz mendian da muellean ere, estimatua zan edozeñekin ura.

Ta arek, ola atzetik jarri sillan zegon tokian da onela esan zion Txirritari:

—Zu olako gizon lixtua zerala ta nik esango dizut gauz bat, eta ez dezula asmatzen zuk ori! Ezetz esan gure etxean azkeneko astakumea noiz jaioa dan!

Ta Txirritak:

—Baietz!

Ta ezetz ta baietz, zorrotz aski asi ziran da egin zuten txarro bat sagardo apustu. Ordu-rako kafeak artuak zituzten seguru aski.

Mutil arek:

—Noiz jaio zan gure etxean azkeneko astakumea?

Ta Txirritak:

—Zuen etxean azkeneko asto-emea umatu zanean!

Ta mutillak:

—*¡Nos ha j...!* Ori edozeñek jakingo zun!
Ori ez da asmatzea!

Aik parrak! Jende asko zan da aik parrak!

Azkenean, gurdian eramán zuten Txirrita etxera, Gazteluene'ra. Orduan ere bazitun berebiziko istoriak.

Orain ez jakin nik zer bertso kantatu zun, bañan gurdi gañetik ere kantatu omen zun ola partieran.

Ala, etxe aldera gurdi gañean zijoala, ez dakit zein zun etorria. Arropak, kanbiatzeko, ekarri ere bai, egin zizkaten. Ta bidean topo egin-edo, ta or ere bazuten beste txistia. Bidean gurdian eramaki, ta orduan, illoba-edo ikusi zunean, kantari asi edo bazuan zerbait ere. Orrela eramán zuten.

BERTSO BERRIYAK
("ARBOL IZUGARRI BAT")
(1935)

Onoko amasei bertso auek, Errenteri'ko Makazaga'renean inprentatu eta Oiartzun'go Altzibar'ko Olalde baserriko Jose Anjel Sarasola'ren eskutik jaso genduan bertso-paper batetik ditugu.

Oi danez, bertso-paper orrek ez du *Bertso Berriyak* beste izenbururik. Bigarrena, kako tar-tekoa alegia, geok ipiñia da, lenengo bertsoaren zazpigarren lerrotik artuta.

Izan ere, orixe dute gaia bertso auek: arbol izugarri bat, aritz bat, eta ura karreatzearen Oiartzun'go itzaiak artu zituzten nekeak eta lanak.

Zortzigarren bertsoak dionez, aritz ori emezortzi metro zan luzean. Etzan, beraz, txantxe-

tako puska. Beste zenbait argibide ere ematen dira.

Oiartzun'go Iturriotz'ko Robustiano Urkia'k onela esan digu:

«Barku baten killa egiteko, azpiko zea egiteko nai zuten. Oso-osorik eraman bear ba. Ondarrabi'ra eraman bear, eta an preparatu, gero barkua egiteko».

Ondoren, bertso auen doñaua kantatu zigun. Magnetofonoz jaso genion, eta Manuel Yaben eta Ambrosio Zatarain jaunak izan dira solfeoz papereratu dutenak. Ona emen:

Bañan artean, bertsoak zeñek jarriak ziran ikasi gabe geunden. Argitasun ori eman diguna, Oiartzun'go Aranburu baserriko Antonio Lekuona Mitxelena izan da. Onela esan zigun:

«*Eute* ta nere osaba, Burkondo edo Naparra bertsolaria alegia (1), joan ziran bertso auek enkargatzera Txirritagana, esplikazioak emanaz.

Txirritak esan zien:

—Olako egunean etorri zaitetze! Prestatuko ditut!

Ala, esandako egunean joan ziran eta Txirritak galdetu:

—Ez al dezute iñor bertso oietan aitatu bearrik?

—A, bai! Kate polearekin Karrika'ko erro-taria lagundu zigun eta ura.

Orduan, segituan, berak an zeudela, Txirritak beste bertso bat asmatu ta esan zuen, eta illobak apuntatu:

Puska ezin jasorik
giñadela ari,
zeñek lagun egiña
izandu zan guri;
kate polearekin
zitzaigun etorri,
eskerrak Karrika'ko
errotariyari.

Auek danak, nere osabari entzunda dakizkit».

(1) *Naparra* orren berri; *Auspoa*'ren 116'an.

Etxera bezin laixter, gure bertso-artxiboan azterka asi giñan, eta egillearen izenik gabe-koetan an azaldu zitzaigun bertso ori zuen pa-pera.

Ala ere, urrena ikusi genduan batean eta se-gurantzi geiago izatearren, bertso auek zeñek ja-riak ziran ba ote zekian galdetu genion, ber-tso-papera eman zigunari berari: Olalde'ko Jose Anjel Sarasola'ri; ta, berak uste zuanez, Txirri-tak jarriak izango zirala erantzun zigun.

Bein baño geiagotan aitatzen dan *Eute* ori, Sebastian Lekuona zeritzan, eta Oiartzun'go itzairik onena omen zan; boza izugarri ona zua-na.

Amargarren bertsoan, *Eute*'ren aiudantia aitatzen da, Egieder'koa. Baserri ori Errenteri'ko partean omen da. Nikolas Portugal zeritzan itzai ori.

Martin izeneko bat irutan-edo aitatzen da. Ori txoferra zan; Errenteri'ko Malen'ekoa.

Len esan bezela, azken bertsoa Karrika'ko errotariaren ondragarri jarria da. Asteasuinza-rra zeritzan.

Urmendi izeneko mendia zazpigarren ber-tsoan aitatzen da. Zaldin'dik Artikutza'ra bitar-tean omen da; Marimotzeko mendia ere esaten omen zaio.

1/ Siglo berriyan oi ta (2)
amabost bat urte,
ez gera iritxi baño
ez dira aparte;
bertsuak paratzeko
enkargatu naute,
arbola izugarri bat
dala mediante.

2/ Oiartzun'go itzaiak
kontentu dabilta,
kunplitu dutenian
emandako itza;
kostata jetxi degu
Karrika'ra aitza,
txoferra're ez da juan
uste bezin aixa.

3/ Bost pare iyo giñan
karro eta guzi,
probarik egin gabe
ez genduan utzi;
pertika puskatu ta
bi uztarri autsi,
eltzen geniyon baño
mogimentu gutxi. (3)

(2) Bertso-paperak: *Siglo berriyan ogei ta.*

(3) Bertso-paperak *moimentu gutxi.*

4/ Txoferrak esan zuan
aditutakuan:
«Oien iriyak daude
gobernu flakuan;
gaxuak indar gutxi
daukate lepuan,
ez dute ekarriko
berialakuan».

5/ Zazpi pare juan giñan
ondoko egunian,
asko beldurtu gabe
koraje onian;
Eute arren gogotsu
ikusi zanian,
gustora ekin ziyon
jendiak lanian.

6/ *Eute* asi zaio
arbolari oska:
Aundiya dala baño
komeriyak dauzka;
gaur ikusi biar du
nai ez duan festa,
lengo txandan bezela
libratuko ezta. (4)

(4) Bertso-paperak: *ez da*; punturako *ezta* bear du.

7/ Geren puska orrekin
giñaden atera,
beldur asko gatozen
Urmendi'tik bera;
noizbait ere Karrika'n
allegatu gera,
jendia pozik juan zan
zurrut egitera.

8/ Puska bazan luzian
emezortzi metro,
eun da berrogei ta
zortziren bat beso;
geiena giyar utsa
pisua zan oso,
ura karro gañera
etzan errez jaso.

9/ Martiñi abisua,
orla gabiltzala,
nai zuenian puska
eraman zezala;
bildur aundirik gabe
etorriko zala;
ura're utsik juan zan
itzaiak bezela.

10/ Sei pare puntan jarri
ta bat ondotikan,
jaun oiek egin zuten
lana gogotikan;
Eute zuten ango
itzaien kapitan,
eta aiudantia
Egieder'tikan.

11/ Martiñ etorri zaigu
biyaramunian,
bere motor da karro
koraje onian,
puska automobillian
sartu degunian,
esanaz: «Eramango
det bi egunian».

12/ *Eutek* esan ziyon:
«Zu, Martiñ maitia,
al dan polikiyena
abiya zaitia;
itzaiak ere ala
etorriyak tia (5),
onekin kostako da
aguro juatia.»

(5) Bertso-paperak: *etorriyak dia*. Bañan puntura-ko *etorriyak tia* bear du; esan ere ala egiten da, ta Txirritak ere ala esango zuala, dudarik ez da.

- 13/ Abiyatu zanian
ura aren seta,
mendiko bizi-moduz
etzegon aseta;
zernai egingo zuen
izan balu beta,
aidian eraman du
Xerrai'ren meta.
- 14/ Ondarrabiya'n puska
ikaragarriya,
anjebe'n tallarrian
an dago jarriya;
itzaiak egin dute
naiko pikardiya,
ardotan kastatua
omen da erdiya.
- 15/ Kastilla'n mats-arbol bat
ez det uste danik,
aurten orri aña ardo
kendu diyotenik;
trago ederra pranko
badute eranik,
baño ez det aditu
mozkortu diranik.

16/ Puska ezin altxarik
giñadela ari,
zeñek lagun egiña
izandu zan guri;
kate polearekin
zitzaigun etorri,
eskerrak Karrika'ko
errotariyari.

ZARRAREN AGURRA

Donostia'n, 1936.I.19'an, Bertsolari-Egunean, txapela jantzi ondoren, bost bertso jarri zituan Txirritak eskerrak ematearren-edo, eta *El Día* egunerokoan azaldu ziran, 1936.II.7'an, or goien ezarri degun izenburu orrekin berarekin.

Bearbada, auek izango dira Txirritak jarri zituan azkeneko bertsoak. Onela diote:

- 1/ Ontzat artzen det zenbait
bromako esate,
eta bestiak ere
oi egiñ bezate.
Aita banitz bezela
maitatu nazute,
ta nola nagon zarra
ikusten dezute,
ontaz aurrera zuek
segi zaiozute.

- 2/ Gaztiak jardun dira
bertsuetan bapo,
ixildu gabetandik (1)
zipla eta tako;
oriyek ez daukate
memoriya flako,
bakoitzak biar ditu
bi ni bezelako,
errespetatu naute
zarra naizelako.
- 3/ Talentu asko ditu
zenbaiten buruak.
oietatikan datoz
gauza segurua;
gureztat izan dira
gizon onraduak,
zar-gaztiak dotatu
ginduzen Murua'k,
ixtimatutzen ditut
zure bost duruak.
- 4/ Zubimendi ta Ariztimuño
ez dira izdun itsusiyak,
eskolaz ondo jantziyak daude,
gauza asko ikusiyak;
juradu eta sekretariyo
gizon abillak guziyak;
Basarri zuten laguntzallia,
merezi ditu graziyak,

(1) *El Día'n, illi gabetandik* dago. Olako zerbait bearko dualakoan, *ixildu gabetandik* jarri degu.

nola maiteko ez du euskera
Zarautz'en jaio ta aziyak? (2)

- 5/ Arrokeriyan ez naiz asiko
irrintzi eta algara,
umildadian itzegitia
gustatutzen zait, al bada,
danak alkarri lagunduta're
bizitzen naiko lan bada;
salan ez daukat ezer askorik,
iya ustuz zait ganbara,
nere bertsuak aituxe dira,
orain gaztien txanda da.

(2) Txirritak etzuan jakingo Basarri Errezill'en
jaioa zanik.

TXIRRITAREN OMENALDIA (1936.III.22)

1936 urteko San Sebastian bezperan Donostia'n II Bertsolari-Eguna ospatu zan ondoren, errenderiarrak Txirritari omenaldi bat prestatu asmotan asi ziran. Lenengo egin zutena, berarengana joan eta jakiñaren gañean jarri. Txirritarekin egin zuten izketaldia, onelatsu izan omen zan:

«...Txirrita bertsolari ospetsuari omen bat egingo ote genion alegia errenderiarrok, Errenderi'n jaioa ez izan arren, bere bizi guztia Errenderi'n igaroa bai dizu. Gañera, Txirrita ez-ize-na ere nundik datorkio Errenderi'ko Txirrita baserritik ez bada?

Ori dala-ta, igarotako igandean errenderiar Batzoki eta *Euskaltzaleak* bazkuneko ordezkari bi bere etxean izanak dituzu.

—Kaxo, Txirrita!

—Zer gabiltza, erritarrak?

—Ementxe, gizona, zu zoriontzera etorriak.

—Eskerrik asko, jaunak, eskerrik asko.

—Asmo bat ere badakarkigu bada.

—Zuek esango dezute.

—Zuk Errenderi asko maite dezu, ezta ala?

—Bai orixe; angoa naizela kontu.

—Bada guk, euskaltzale eta abertzaleok, zuri omen bat egitea erabaki degu. Zer deritzazu?

—Bañan agure zar oni omen bat?

—Zergatik ez?

Eta emen adierazi zioten omen jai eta beste zertzeladak; guk urrengo egun batean oen berri emango degu.

Errenderiarren itzak entzundakoan, malkoak irten omen zitzaizkion Txirrita bertsolari txapeldunari... Berak ainbat maite duen Errenderi'n omena, noski...» (1).

Txirritaren omenaldi ori, 1936.III.22'an egin zan.

Egun artako berri, *Luzear*'ek eman zuen an-

(1) *El Día*, 1936.II.8; *Andoni*'k firmatzen du.

dik bi egunera *El Día* egunerokoan. Idazlan luzea baita, ezin jarriko degu emen dana, bañan zati batzuek bai. Txirrita baldartua eta automobillean ekarri zuten. Onela dio *Luzear*'ek:

«Eliz-eskalleratara bateratsu eldu giñan Txirrita ta gu. Gu oñez, ura automobillean. Ta, automobil inguruan jende-pilla polita zuala, ingeles ministroak bezelaxe arkitu genuan gure Txirrita zarra.

Txirrita ikusi baño len, bi emakumezko izketan nabaitu genituan.

—Zer da or? —galdetu zion batak.

—Pralleren bat omen da paisano jantzian —erantzun zion bestea.

Txirrita pralle egin zuten aiek». (2)

Errenteri'ko elizak ar-malla edo eskallera asko ditu. Ain zuzen, *Auspoa*'ren 18-19'an ere esanik daukagunez, 1895 urtean berritu ziranean, Txirrita ere antxe jardun zan lanean.

Bere lengusu Nikolas Lujanbio'k onela esango zion gero Argentina'tik bialdutako bertso batean:

Eskallerak ark egiñak daude
Errenteri'ko elizan,
jarri zituen amona xarrak
aixa igotzeko gisan... (3)

(2) *El Día*, 1936.III.24.

(3) *Auspoa* 73, 105 orri-aldean.

Bañan, bere bi makuluen laguntzagatik ere, oso nekez igo zituan orain Txirritak.

Meza, meza nagusia, ildako bertsolarien animengatik eskeñi zan. Erriko erretoreak egin zuan sermoia.

Meza ondorenean, zenbait euskal erritan oi dan antzera, txistulariak euskal doñu batzuek jo zituzten kontzejupean.

Amabiak laurden gutxiagoetan, teatora. Ager-tokian, erdi-erdian jarrita, bere patriarka zar itxurarekin, Txirrita.

Bere inguruan zenbait bertsolari: Lujanbio edo Saiburu; Telleri-Txiki, Alkain aita-sumeak, Uztapide, Lexo, Basarri ta Txapel. Baita euskaltzale-mordoxka bat ere.

Aurrena, Jose Ariztimuño apaiz jaunak, *Aitzol*'ek alegia, itzaldi bat egin zuan:

Txirrita, bertsolarien erori-aldian, antzu-aldian, guzien eusle, buru, biotz ta maixu izana zala, ta bertsolari guziak aitortzen ziotela maixutasun ori; bertsolariak diran bitartean gure erria ez dala ilko. Ta beste orrelako gauza asko ere esan zituan, Txirrita ta bertsolari guziak goratuaz.

Urrena, Bitor Idiazabal'ek, Errenderi'ko *Euskaltzaleen* lendakariak, makil eder bat eskeñi zion Txirritari.

Makillaren esku-lekuaren inguruan onela zion: *Errenteriko Euskaltzaleak Txirritari*, 1936'g. *Epailla*'k 22.

Ondoren, bertsolari guziak bertso-pare baina bota zioten, aren bertsotarako trebetasuna goratuaz eta lenagoko bi makillez gañera irugarrena zertarako ote zuan galdetuaz.

Jende tartetik ere izan omen zan beste bertsolari baten erantzuna.

Txirritak bi bertso kantatu zituen, bere makil berri ura gai artuta.

Emen geienak bazenekiten
ni nola neguen eri,
orregatikan bastoi eder au
eman dirazute neri;
au ikusi nai duenak orain
ondo beiratu berari,
erromatarrak bentzitutako
lizar-makilla diruri.

Irurogei ta amasei urte,
garaia det umiltzeko,
bultza bearrik ez nadukake
goitik bera amiltzeko;
bi makil oiek aski nitun nik
munduz mundu ibiltzeko,
irugarrena andregaiari
arkakosuak iltzeko. (4)

Andik atera ta bazkaria. Ta, bazkalondoan,

(4) Bertso auek modu askotara kantatzen dira. Lenengoa, Oiartzun'go Lekungarai'ko Kosme Mitxelena'ri entzun bezela dijoa emen; eta bigarrena, erri bereko Lexoti bertsolariak kantatu bezela.

bertsolari guziak kantu-lanari ekin zioten. *Luzear*'ek onela dio:

«Ango bertsoak jaso izatera, gaurko izpe-
rringi osoa txikia genuke guzientzat. Kilometro-
ka neurtzekoa zan atzoko etorria».

Uztapidek Txirritari esan ziona; zankoz nagi
egon ez baziña, etzizuten makillik erregalatuko.

Ta Basarrik esan ziona: makilla zu baño le-
nago puskatuko al da.

Bañan etzuen asmatu; Txirrita andik bi illa-
bete ta amar egunera il baitzan.

Ondoren, txistulariak, dantzariak eta pe-
lotariak izan ziran. Urrena, bertso-saioa berriz
ere. Ta, azkenik, euskal erromeria.

Egun artan eskeñitako makilla, oraindik
ere gordetzen dute Txirritaren illobak, osaba-
ren oroipengarritzat.

☆ ☆ ☆

Omenaldi onen berri, Uztapidek ere emana
du orain berriro bere *Lengo egunak gogoan* li-
buruan, lenengo alean, 223 orri-aldetik asita.

ORAINDAÑOKO LIBURUAK

1. R. Artola: Sagardoaren Graziya (*Aitua*).
2. M. Soroa: Gabon, Au ostatubal, Anton Kaiku. (*Aitua*).
3. F. Apalategi: Euskal mutillak armetan, I. (*Aitua*).
4. Pepe Artola: Ustez laguna detan. (*Aitua*).
5. P. M. Urruzuno: Euskalerritik zerura. (*Aitua*).
6. T. Alzaga: Ramuntxo. (*Aitua*).
7. R. Azkarate: Galtzaundi. (*Aitua*).
8. A. Apaolaza: Patxiko Txerren. (*Aitua*).
9. B. Iraola: Oroitzak. (*Aitua*).
10. Errege eguneko bertso sayoa. (*Aitua*).
11. P. Larzabal: Bordaxuri. (*Aitua*).
12. Bilintx: Bertso ta lan guziak. (*Aitua*).
13. M. Izeta: Dirua galgarri. (*Aitua*).
14. P. Larzabal: Iru ziren. (*Aitua*).
15. Ezkontza galdutako bertsoak, I. (*Aitua*).
16. A. M.ª Zabala: Gabon gau bat. (*Aitua*).
17. A. M.ª Labayen: Malentxo alargun! (*Aitua*).
- 18-19. A. Zavala: Txirrita. (*Aitua*).
20. F. Goñi: Lurdesko gertaerak. (*Aitua*).
21. P. Larzabal: Herriko bozak. (*Aitua*).
22. Bertsolarien txapelketa (30-XII-1962). (*Aitua*).
23. Aizkolariak. (*Aitua*).
24. F. Imaz: Bertso guziak. (*Aitua*).
25. A. P. Iturriaga: Jolasak.
26. A. M.ª Zabala, A. Larraitz, Mir: Periyaren zala-partak.
27. Azpeitiko Premiyoaren bertsoak. (*Aitua*).
28. B. A. Mogel: Ipui onak. (*Aitua*).
29. T. Alzaga: Burruntziya. (*Aitua*).
30. G. Anduaga: Egunsentiko txoria.
31. M. Soroa: Baratzen. (*Aitua*).
32. M. Elicegui, A. Zavala: Pello Errotaren bizitza.

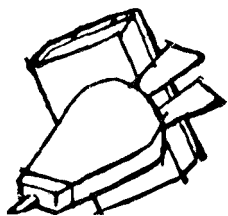
33. *M. Elizegui, A. Zavala*: Pello Errotak jarritako bertsoak.
34. *P. Larzabal*: Senpere-n gertatua. (*Aitua*).
- 35-36. *J. V. de Echagaray*: Festara.
37. *A. Cardaberaz*: Euskeraren berri onak. (*Aitua*).
38. *S. Salaverria*: Neronek tirako nizkin. (*Aitua*).
39. *Bertsolariak*: Amar urteko bertso-paperak. (*Aitua*).
- 40-41. *J. R. Zubillaga*: Lardasketa. (*Aitua*).
42. *Uztapide*: Noizbait. (*Aitua*).
43. *Bertsolari-txapelketa*. (1-I-1965). (*Aitua*).
44. *P. Larzabal*: Hilla esposatu. (*Aitua*).
- 45-46. *J. M. Satrustegui*: Bordel bertsolaria. (*Aitua*).
47. *P. M. Urruzuno*: Iru ziri. (*Aitua*).
48. *P. Barrutia, Sor Luisa, X. Munibe*: Teatro zaarra. (*Aitua*).
- 49-50. *A. Zavala*: Pello Errotaren itzala. (*Aitua*).
51. *P. M. Urruzuno*: Ur-zale baten ipuiak. (*Aitua*).
- 52-53. *G. Anduaga*: Bertso-bilduma.
54. *A. Zavala*: Fernando Amezketarra bertsolaria. (*Aitua*).
55. *Basarri*: Laugarren txinpartak. (*Aitua*).
56. *A. Zavala*: Udarregi bertsolaria. (*Aitua*).
- 57-58. *C. Beobide*: Asis'ko Lorea.
59. *A. Zavala*: Axentxio Txanka bertsolaria.
60. *A. Zavala*: Errikotxia, Itxaspe ta beste zenbait bertsolari. (*Aitua*).
61. *A. Zavala*: Gaztelu bertsolaria.
62. *A. Zavala*: Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria.
- 63-64. *A. Zavala*: Juan eta Pello Zabaleta bertsolariak.
65. *J. M. Satrustegui*: Luzaide'ko kantiak. (*Aitua*).
66. *A. Zavala*: Iru bertsolari. (*Aitua*).
67. *Bertsolari-txapelketa* (11-VI-1967). (*Aitua*).
- 68-69-70. *A. Zavala*: Alzo'ko Imaz bertsolaria.
- 71-72. *A. Iturriaga*: Ipuiak.
73. *A. Zavala*: Iru anai bertsolari. (*Aitua*).
- 74-75. *A. Zavala*: Errenteria'ko bertsolari zaarrak.
76. *A. Zavala*: Alza'ko bertsolari zaarrak.
- 77-78. *A. Zavala*: Paulo Yanzi ta bere lagunen bertsoak. (*Aitua*).
- 79-80-81. *A. Zavala*: Lexo bertsolaria.
82. *A. Zavala*: Juan Maria Zubizarreta bertsolaria. (*Aitua*).
83. *A. Zavala*: Motza, Zulaika ta Ugalde bertsolariak.
84. *M. Matxain*: Uste gabeen.
85. *Xalbador*: Ezin bertzean. (*Aitua*).

- 86-87. A. *Zavala*: F. Iturzaeta bertsolaria.
- 88-89-90. A. *Zavala*: Xenpelar bertsolaria. (*Aituaj*).
91. A. *Zavala*: Txapel bertsolaria.
92. I. *Alkain*. — A. *Zavala*: Alkain aita-semeak.
93. A. *Zavala*: Zubeltzu ta Saikola bertsolariak.
94. A. *Zavala*: Atano ta Estrada bertsolariak. (*Aitua*).
- 95-96. A. *Zavala*: Azkoitia'ko zenbait bertsolari.
97. A. *Zavala*: Bidasoa aldeko bost bertsolari.
- 98-99. *Inozentzio Olea*: Goierriko lorak.
100. *Manuel Lasarte*: Bertso-mordoxka. (*Aitua*).
- 101-102. A. *Zavala*: Txirritaren bertsoak. I. (*Aitua*).
- 103-104. A. *Zavala*: Txirritaren bertsoak. II. (*Aitua*).
105. *Jose Inazio Etxeberria*: Mendi-gañetik.
106. A. *Zavala*: Pastor Izuela. — Ezkioko ta Segurako itxuak.
107. A. *Zavala*: Zepai bertsolaria. (*Aitua*) .
108. *Mattin*: Ahal dena.
- 109-110. *P. Lafitte*: Mañex Etchamendy bertsolaria.
111. *Bertsolariak*: Xenpelar-saria, 1972.
112. *Basarri*: Sortu zaizkidanak.
113. *P. M. Urruzuno*: Sasiletrau baten ziria.
114. A. *Zavala*: Kaskazuri bertsolaria.
115. A. *Zavala*: Larraburu, Lexoti ta Balentin bertsolariak.
116. A. *Zavala*: Oiartzungo bost bertsolari.
- 117-118. *Balendin Enbeita*: Nere apurrak.
119. A. *Zavala*: Oiartzungo beste lau bertsolari.
- 120-121-122. A. *Zavala*: Mendaro Txirristaka.
- 123-124-125. A. *Zavala*: Zapirain anaiak.
126. A. *Zavala*: Ustu ezin zan ganbara.

1009710

BO-3024

AUSPOA
LIBURUTEGIA

B